

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Psychosociální kontext komunikace s adoptovaným dítětem

Psychosocial Context of Communication with Adopted Child

Vedoucí práce:

Mgr. Tereza Cimrmannová, Ph.D

Autorka:

Radka Pospíšilová

2010

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Tereze Cimrmannové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Děkuji také Mgr. Leoně Roubalíkové za poskytnutí materiálů a vedení odborné praxe, která byla inspirací a zdrojem informací k této práci.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Psychosociální kontext komunikace s adoptovaným dítětem napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Hranicích dne 16. června 2010

ANOTACE

V práci se zabývám problematikou náhradní rodinné péče, především osvojením. Těžištěm práce je komunikace s adoptovaným dítětem. Jak by měli rodiče s osvojeným dítětem komunikovat o jeho původu, aby nebylo dítě zbytečně zraňováno a zároveň zachována jeho identita? K danému tématu popíši stanoviska odborníků, zejména dětských psychologů a sociálních pracovníků a tyto poznatky srovnám se zkušenostmi adoptivních rodičů. Dále uvedu konkrétní metody a techniky komunikace s adoptovaným dítětem.

KLÍČOVÁ SLOVA

Adopce, identita, komunikace, náhradní rodinná péče, pravda, rodičovství, rodina, arteterapie, biblioterapie.

ANNOTATION

The bachelor thesis is dealing with an issue of substitute parental care, especially of an adoption. The fundamental point of the thesis is communication with an adoptive child. How should parents communicate with their adopted child about its origin in order not to hurt the child redundantly and at the same time to sustain its identity? The thesis will describe the attitudes of professionals, especially children's psychologists and will compare the acquired information with experiences of adoptive parents. Furthermore, I will specify the specific methods and techniques of communication with an adoptive child.

KEY WORDS

Adoption, identity, communication, substitute parental care, truth, parenting, family, art psychotherapy, bibliotherapy

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. ADOPCE (OSVOJENÍ) – LEGISLATIVNÍ.....	8
A PSYCHOSOCIÁLNÍ RÁMEC	8
2. RODIČOVSTVÍ A RODINA.....	13
2.1 Rodičovství biologické	14
2.2 Náhradní rodičovství	16
3. IDENTITA NÁHRADNÍCH RODIČŮ JAKO ZÁKLAD KOMUNIKACE S ADOPTOVANÝM DÍTĚTEM.....	20
3.1 Úloha pravdy ve vztahu rodičů a dítěte	21
4. IDENTITA OSVOJENÉHO DÍTĚTE.....	23
5. ADOPCE Z HLEDISKA VÝVOJOVÝCH FÁZÍ DÍTĚTE	26
5.1 Kojenec	26
5.3 Předškolní věk	28
5.4 Školní věk.....	29
5.4.2 Střední školní věk.....	32
5.4.3 Starší školní věk	33
5.5 Pubescence	34
5.6 Adolescence.....	36
6. SDĚLENÍ PRAVDY O ADOPCI	38
6.1 Vhodný způsob sdělení	39
6.2 Vhodný čas ke sdělení pravdy.....	40
6.3 Den adopce jako důvod k oslavě.....	41
6.4 Biologičtí rodiče.....	42
7. DOPROVODNÉ TECHNIKY KE KOMUNIKACI O ADOPCI	44
7.1 Biblioterapie	44
7.2 Arteterapie.....	46
ZÁVĚR	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52
RESUMÉ	54
SUMMARY	54

SEZNAM ZKRATEK

apod. a podobně

atd. a tak dále

např. například

tj. to je

ÚVOD

Cílem této práce je popsat stanovisko odborníků ke komunikaci s osvojeným dítětem, zejména o samotném faktu adopce. Zaměřím se na doporučení dětských psychologů, na způsob a vhodné načasování sdělení skutečnosti, že je dítě adoptované. V práci nastíním konkrétní metody a techniky komunikace s tímto dítětem. Cílem je také komparovat teoretické poznatky se zkušenostmi rodičů, kteří dítě adoptovali, a zkušenostmi sociálních pracovníků z oblasti náhradní rodinné péče.

Téma komunikace s adoptovaným dítětem jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala na základě příběhu rodiny z mého okolí. Maminka adoptované holčičky se mě zeptala, co bych dělala na jejím místě a jak bych holčičce řekla: „Adoptovali jsme tě.“ V době, kdy mi kladla tyto otázky, jsem byla na začátku svého studia, o sociální práci s rodinou jsem nevěděla téměř nic. Donutilo mě to však zamyslet se nad tímto příběhem a pokoušet se sama hledat řešení. Ponořením se do literatury jsem načerpala mnoho pozoruhodných poznatků a získala několik dobrých rad, jak by se daná situace měla řešit. Po napsání eseje na toto téma jsem zjistila, že je tato problematika zajímavá a je pro mě velkou výzvou, proto jsem se rozhodla věnovat se jí ve své bakalářské práci.

Domnívám se, že ve společnosti obecně je fakt adopce brán jako rodinné tajemství, „kostlivec“, kterého rodiče a blízké příbuzenstvo neradi „vytahují ze skříně“. Dle mého názoru by adoptované děti měly vědět pravdu o svém původu. Ve své práci chci tento názor obhájit a podložit ho tvrzeními odborníků. Nebráním se však ani jiným názorům, proto uvedu také ty, které toto nedoporučují.

Problematicke jsem se věnovala také na své praxi, kterou jsem absolvovala na odboru sociálních věcí a zdravotnictví, oddělení sociálně-právní ochrany, kde jsem načerpala mnoho inspirace pro svou práci.

1. ADOPCE (OSVOJENÍ) – LEGISLATIVNÍ

A PSYCHOSOCIÁLNÍ RÁMEC

Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl. Osvojit lze jen nezletilého, a to jen, je-li mu osvojení ku prospěchu. Jako společné dítě mohou někoho osvojit jen manželé. Je-li osvojitel manželem, může osvojit jen se souhlasem druhého manžela, tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou. K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojeného dítěte, dále je k osvojení třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý. Pokud jsou zákonnými zástupci osvojeného dítěte jeho rodiče, není třeba jejich souhlasu jestliže:

- Po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry, aby se mohli osobně starat o dítě.
- Po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v provedení zájmu nebránila závažná překážka.

Souhlasu rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte, není třeba, jestliže rodiče dají souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Souhlas předem musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně právní ochrany dětí. Souhlas může být dán rodičem nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Odvolat souhlas lze do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů.¹

¹ Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 63 – 68

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad, což se nevyžaduje tehdy, když žádá o osvojení pěstoun, který má dítě v pěstounské péči, pokud doba pěstounské péče trvala alespoň tuto dobu.²

Soud před rozhodnutím poučí osvojitele o účelu, obsahu a důsledcích osvojení. Soud je povinen zajistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření zdravotní stav osvojitelů, jejich osobní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepřičítá účelům osvojení. S výsledky šetření pak seznámí osvojitele i zákonného zástupce osvojenice. Soud je také povinen zjistit zdravotní stav osvojenice a s výsledky seznámit osvojitele a zákonného zástupce osvojenice.³

Osvojenec přijímá příjmení osvojitele. Společný osvojenec manželů bude mít příjmení určené pro ostatní jejich děti, to platí i v případě, že osvojitelem je manžel matky osvojenice. Osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Zanikají také práva a povinnosti opatrovníka, případně poručníka, který byl ustanoven, aby za rodiče tato práva a povinnosti konal⁴.

Osvojení, vyjma osvojení nezrušitelného, může soud zrušit jen z důležitých důvodů na návrh osvojenice nebo osvojitele. Zrušením osvojení vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Osvojenec bude mít zpět své dřívější příjmení.⁵

Osvojení nezrušitelné znamená, že osvojení může být provedeno také tak, že soud na návrh osvojitele rozhodne, aby osvojitel byl zapsán v matrice na místo rodiče osvojenice. Takto mohou osvojit dítě pouze manželé nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, a nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Výjimečně takto může osvojit i osamělá osoba, jestliže jsou jinak předpoklady, že osvojení bude plnit svoje

² Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 68 – 69

³ Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 69 – 70

⁴ Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 71 – 72

⁵ Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 73

společenské poslání. V takovém případě rozhodne soud tak, aby byl z matriky vypuštěn zápis o druhém rodiči dítěte. Toto osvojení nelze zrušit.⁶

Osvojení je obecně považováno za nejdokonalejší formu náhradní rodinné péče. Nejčastější příčinou indikace osvojení je sterilita. Mnoho párů v současné době nemůže mít vlastní děti. Některé z těchto párů pak situaci řeší právě osvojením.⁷ Už ze Zákona o rodině vyplývá, že je tento proces zdlouhavý, především díky zkoumání všech okolností, které mají vliv na osvojení. Pár, který chce osvojit dítě musí na příslušném orgánu (sociálně právní ochrana dětí) podniknout tyto kroky⁸:

- vyplnit žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli (žadatelé vyplňují společně za oba)
- vyplnit dotazník svěřením dítěte do péče (žadatelé vyplňují společně)
- vyplnit dotazník pro žadatele o svěřením dítěte do své péče (vyplňuje každý z žadatelů zvlášť)
- vyplnit dotazník o zdravotním stavu, praktický lékař přidává zprávu z lékařského vyšetření
- doložit ze zaměstnání potvrzení příjmů a hodnocení zaměstnavatele (pracovní posudek)
- vyplnit prohlášení o státním občanství
- přiložit rodné listy žadatelů, rodné listy dětí žijících v rodině a dvě aktuální fotografie obou žadatelů, oddací list žadatelů
- doložit zprávy dětského lékaře o zdravotním stavu dětí žijících v rodině, zprávu ze školy apod.
- doložit výpis z rejstříku trestů
- doložit zprávu o pověsti žadatelů (evidence přestupků)

Ať už se jedná o adopci či jinou formu náhradní rodinné péče, všechny tyto formy mají společnou charakteristiku, totiž že dítě je vychováváno lidmi, kterým se nenarodilo.

⁶ Zákon č. 94/1963 Sb, o rodině, § 74 - 75

⁷ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče*, 1999, str. 33.

⁸ SMÉKALOVÁ P. *Jak probíhá zprostředkování náhradní rodinné péče*, 2007

Genetickou výbavu má od cizích, zpravidla neznámých lidí. Noví rodiče nemají možnost se s dítětem sžít v období prenatálního vývoje, neprožili porod tohoto dítěte a nesdíleli s ním raná období života. Osvojitelé tak stojí před náročným úkolem, který je velmi osobitý. Toto neznámé dítě přichází do jejich rodiny a oni se musí naučit porozumět mu, přizpůsobit se mu, upravit svůj životní rytmus a styl tak, aby vyhovoval jak rodičům, tak dítěti. Navíc jsou vystaveni určitým specifickým nárokům dítěte vzhledem k náročné cestě, kterou prodělalo než se dostalo k novým rodičům či díky vlivům genetické výbavy dítěte. Mnohdy jsou děti vhodné k osvojení potomky rodičů ze sociálně slabých rodin, rodin se závislostmi na alkoholu či jiných návykových látkách. Dynamika vývoje adoptovaného dítěte, inteligence, rozložení intelektu a mnoho dalších rysů jeho osobnosti jsou tajemstvím. Přesto všechno je tento svazek zcela totožný s vlastní rodinou. Dítě dostává příjmení rodičů a také rodný list je nahrazen jiným (u nezrušitelného osvojení).⁹ Obrazně je tedy těhotenstvím vyřizování všech výše zmíněných náležitostí, které vedou až k samotnému převzetí dítěte zpravidla z kojeneckého ústavu nebo dětského domova.

Příchod nového člena rodiny, a to jak narození dalšího dítěte či přijetí osvojeného dítěte, znamená vždy vážný zásah do systému rodiny. Následkem toho se přetváří systém, který fungoval doteď a vznikají nové subsystemy, ve kterých si každý člen hledá své místo. V případě adopce vzniká subsystem vlastní rodič – nový nevlastní rodič, který ovlivňuje další subsystemy. Na jedné straně to může u dítěte provokovat negativní postoje vůči nevlastnímu rodiči, a to nevraživost, odpor či žárlivost. Na straně druhé však snahu vetřít se do přízně nové blízké osoby a vynahradit si tak vlastní deprivaci citových potřeb. Nejčastěji dochází však k míšení a vzniká tak ambivalentní vztah. Navíc se také mění širší sociální zázemí kolem dítěte (mezosystém a exosystém). Doporučuje se, aby nové rodinné společenství zůstalo otevřené vůči okolnímu světu. Mnoho obtíží vzniká v doplněných rodinách z nepřiměřeného zpracování vnějších vlivů a z nepřiměřené obrany proti nim¹⁰. Zde se dostáváme k problematice tendence utajit adopci. Rodiče s adoptovaným dítětem mají často snahu se s nově přijatým dítětem odstěhovat, přestat se stýkat s širší rodinou a přáteli, tedy „spálit

⁹ MATĚJČEK Z.: *Náhradní rodinná péče*, 1999, str. 45

¹⁰ MATĚJČEK Z.: *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, 1992 str. 174

mosty“. Pokud však chtějí jejich vztah s dítětem založit na pravdě, je vhodné také svému okolí přiměřeně říci o plánech adoptovat dítě a připravit tak okolí na to, že přijmou nového člena jejich rodiny.¹¹ Výchovu osvojeného dítěte si lze představit jako sled na sebe navazujících vývojových etap, kde v jistém bodě dochází k převzetí štafety osvojiteli. Je třeba, aby dobře znali genetický rámec s pozitivním i negativním potenciálem dítěte, za něž přebírají noví rodiče odpovědnost, a aby vědomě navázali ve své rodičovské odpovědnosti na to, co mohli či stačili poskytnout jeho rodiče biologičtí. I kdyby dítě matka odložila hned po narození do babyboxu a otec zmizel v nenávratnu, jsou tu neopominutelné dary, které od nich dítě dostalo: bylo počato, matkou donošeno a smělo se narodit, což není vůbec samozřejmostí. I za to stojí vzdát jim úctu a dík.¹²

¹¹ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče*, 1999, str. 88.

¹² ŠTURMA J. *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?*, 2009, str. 30.

2. RODIČOVSTVÍ A RODINA

Rodičovství bych označila jako pojem, který jedním slovem vystihuje jednak „stát se rodiči“ příchodem dítěte do rodiny, ale také „být rodičem“. Rodiče jsou lidé, kteří jsou biologickými nositeli genetického potenciálu dítěte. Rodiče jsou také ti, kteří se o dítě starají a uspokojují jeho nižší i vyšší potřeby v jeho životě. Dítě za svého rodiče považuje toho, s kým sdílí svůj domov, je to člověk jemu blízký, ten, který má čas si s ním hrát, pečovat o něj. Dítě u rodiče hledá a mělo by nalézt všechny základní potřeby jako potřebu jistoty, lásky, bezpečí, klidu, otevřené komunikace a pocit toho, že na něj má rodič čas. Rodič má být autentický ve výchově. Rodičova autentičnost (v kladném slova smyslu) pomůže dítěti, aby bylo také autentické a zároveň umělo s prvky lásky a otevřenosti druhému naslouchat a umělo s ním řešit věci. Rodič je v každém slova smyslu pro dítě v tomto věku vzorem. Proto je dítě tou nejlepší školou pro rodiče, jak se chovat, jak zareagovat, co říct, aby to bylo pro dítě opravdu vhodné následování. Pokud rodič udělá chybu, má se k ní jasně před dítětem přiznat, nebát se toho. Má se umět dítěti také omluvit, aby tak dítě mělo jasný příklad toho, jak se v dané situaci zachovat. Před rodičem nemá mít dítě strach. Strach často vede i pozdějším věku k tomu, že pokud dítě udělá špatnost, bude mít strach se rodiči přiznat. Rodič má být pro dítě otevřeným, láskyplným, pevným člověkem, se smyslem pro humor a porozuměním.¹³ Rodiče jsou, ti kteří vytváří domov se všemi aspekty, které k němu náleží. Dítě ví, že má doma, a že rodiče jsou ti, o které se může opřít.

Rodičovská péče je souborem všech činností nutných k tomu, aby byl z dítěte vychován odpovědný a zralý dospělý člověk. Není to jen vychovávání potomka v bezprostředním kontaktu s vychovávajícím, ale vše, co je nutné pro zdárný vývoj dítěte. Kvalita této péče má nezpochybnitelný vztah k mnoha psychologickým charakteristikám dítěte. Základními atributy jsou mimo výše uvedené také schopnost stanovovat dítěti hranice bez použití fyzických trestů, vytvoření stabilního a stimulujícího prostředí. Takto kvalitní péči nelze zajistit v ústavních zařízeních ohroženým dětem, kvalitní péči však v tomto případě

¹³ ŠPAŇHELOVÁ I. *Slovník dětského světa aneb Rozumíme si?* 2006, str. 86.

může zajistit rodina náhradní, která ji poskytuje ve stálém prostředí domova¹⁴. Toto prostředí má nenahraditelné prvky důležité pro zdravý vývoj dítěte, proto existuje institut pěstounské péče, který z velké části supluje přirozené rodinné prostředí dítěte.

Rodinu lze definovat jako soukromý prostor a síť vztahů. Rodina je nejsoukromější instituce, je základním stavebním kamenem společnosti. V klasickém pojetí se jedná o pár (v tom nejklasičtějším pojetí pár manželský), který plodí děti.¹⁵ V širším pojetí, jež se začíná rozšiřovat ve Spojených státech amerických a některých zemích Evropské unie, se za rodinu považuje i skupina lidí, která se deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některé fázi svého vývoje obvyklé sdílí společnou domácnost. Nukleární rodina zahrnuje pouze dvě generace – rodiče a jejich děti. Rodina rozšířená zahrnuje více než dvě generace. Rozlišujeme také rodinu orientační a prokreační. Rodina orientační je ta, do níž se rodíme. Prokreační je ta, kterou člověk založí sňatkem či tím, že má děti. Hlavními funkcemi rodiny je výchova dětí, emocionální podpora, funkce ekonomická, sexuální a reprodukční. V systému sociálního zabezpečení v České republice se podle platných zákonů za rodinu považuje soužití rodičů a nezaopatřených dětí.¹⁶

2.1 Rodičovství biologické

Biologické rodičovství je pro nás asi to nejběžnější, nejpřirozenější. Je to vztah mezi rodiči a dítětem, který je založený na pokrevním příbuzenství, dítě má tedy geneticky zděděné vlastnosti po otci a matce. Obecně mají lidé tendenci biologické rodičovství přeceňovat a domnívat se tak, že jen tzv. vlastní, biologické rodičovství (myslí se tím především mateřství) je něco zcela jedinečného, nenahraditelného, nenapodobitelného. Vřelý citový vztah podle této představy může existovat jen mezi vlastní matkou a vlastním dítětem. Mateřská láska má kouzelnou moc, zatímco macechy a otčímové jsou ztělesněním zla.

¹⁴ MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*. 2003, str. 187.

¹⁵ MOŽNÝ I. *Moderní rodina – mýty a skutečnost*. 1990, str. 17.

¹⁶ MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*. 2003, str. 187.

Vezmeme-li do rukou pohádkovou knihu, pak mateřská láska má kouzelnou moc, zatímco macechy a otčímové jsou ztělesněním zla. Romantická literatura je plná odložených dětí živořících ve službě v potupných podmínkách u „cizích“ lidí. Teprve později v životě se těmto nešťastníkům jakýmsi pohádkovým zázrakem dostane odměny za předchozí strádání. Buď své ztracené vlastní rodiče najdou, nebo se objeví statečný krásný princ, který si nebohou osiřelou, leč pracovitou, hodnou a nadmíru půvabnou Popelku nebo Sněhurku odvede přímo na královský zámek. U Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena najdeme takových pohádek mnoho. Trvalo poměrně dlouho, než se věda, především psychologie, začala zabývat otázkami na jedné straně tak všedními a všudypřítomnými a na druhé straně tak složitými, jako je právě mateřská láska, proč lidé chtějí či nechťejí mít děti, jak se tvoří počáteční vztahy mezi dítětem a jeho okolím atd. atd. A i když dnes zdaleka nevíme všechno (a dlouho zajisté ještě vědět nebudeme), přece jen mnohé poznatky můžeme pokládat za prokázané. To znamená, že je možno na nich dále stavět. Dnešní psychologie mezi jinými sleduje psychický vývoj dítěte už v době dávno před narozením a pak po narození v časných vývojových obdobích, kdy ještě dítě nemluví a „nemá rozum“. V tomto zkoumání se spolehlivě ukázalo, že představu o „hlasu krve“, který by neomylně k sobě poutal matku a její dítě, je možno odložit do skladiště nevěrohodných předsudků.¹⁷

Myslím si, že právě ono přeceňování prenatalního vývoje dítěte také „přilévá olej“ do ohně a vyzdvihává důležitost mateřství a tím pádem i biologického rodičovství. Z nejrůznějších populárně-naučných časopisů určených (nejen) pro maminky se dozvídáme, jak se mají chovat k dítěti ještě v prenatalním období, jak mu mají říkat pohádky, jak dítě hned po narození pozná své rodiče. Dle mého názoru je to jediné dobře, protože matka si tak utváří specifický vztah k dítěti a upevňují se vzájemné vazby. A samozřejmě také pro dítě bude prospěšné, když bude matka v klidu, bude se na dítě těšit a adekvátně se tak chovat už v období před narozením. Nicméně souhlasím s názorem odborníků, že pokud někde nastane chyba a biologičtí rodiče se nemohou nebo nechťejí postarat o dítě, které přivedli na svět, je rodičovství náhradní dobrou volbou a může se stát stejně kvalitním či dokonce lepším než rodičovství biologické.

¹⁷ MATĚJČEK Z. *Osvojení a pěstounská péče*. 2002, str. 96 – 98.

2.2 Náhradní rodičovství

Náhradní rodičovství tedy nastupuje ve chvíli, kdy ono biologické rodičovství nějakým způsobem selhává. Ať už se matka dobrovolně vzdá svého dítěte, protože má dojem, že by jeho výchovu a péči nezvládla nebo je dítě odebráno z rodiny biologické, protože dané podmínky, výchova a péče jsou natolik nevyhovující či dítě ohrožující, že v něm nadále nemůže setrvávat. Matku, která opouští své dítě by lidé neměli odsuzovat. Její důvody mohou být různé, ať už sociální, finanční, nepříznivý zdravotní stav či nějaké další. Případy, v nichž jde především o nevyhovující podmínky pro dítě, jsou spíše pro pěstounskou péči či pobyt v některém ústavním zařízení jakým je například dětský domov. Adopce u těchto dětí není vůbec jednoduchou záležitostí vzhledem k tomu, že dítě musí být právně volné a rodiče tedy zbaveni rodičovské odpovědnosti. Tyto případy se vymykají tématu mé práce, jelikož u pěstounské péče odpadá ono tajemství „kdo jsou biologičtí (praví, vlastní) rodiče“. V pěstounské péči biologičtí rodiče rodiči nadále zůstávají, jsou uvedeni v rodném listě dítěte a dokonce rozhodují o důležitých věcech týkajících se dítěte.

„Náhradní“ může vyznívat poněkud pejorativně. Slovo „náhradní“ je dáno v této spojitosti do uvozovek, abychom naznačili, že ho zde neužíváme v obvyklém slova smyslu, tj. jako něco nepravého, méně dokonalého, lacinějšího, zkrátka jako náhražku. Právě naopak, chceme ukázat, že toto „náhradní“ rodičovství může být ve všem všudy tak dokonalým, pravým, vyspělým a přirozeným jako každé jiné rodičovství vlastní – mnohdy dokonce lepším, než jsou mnohá rodičovství vlastní podle zápisu v matrice, avšak špatná (někdy přímo zhoubná) podle vztahu k dítěti. Dnes je označení „náhradní rodinná péče“ natolik vžité, ba vstoupilo už i do nejrůznějších právních předpisů, pokynů a nařízení, že bychom je nějakým termínem sotva mohli nahradit¹⁸.

Ukázalo se, že lidský život rozhodně není jenom hříčkou přírodních slepých sil - pudů a instinktů, byť na nich bylo závislé zachování jak lidského jedince, tak lidského rodu. Přírodní pudové síly někdy selhávají: zvířecí matky opustí svá mláďata a lidské matky či lidští rodiče opouštějí své děti. Na druhé straně je však i řada živočišných druhů,

¹⁸ MATĚJČEK Z. *Osvojení a pěstounská péče*. 2002, str. 96.

jejichž dospělí příslušníci jsou schopni opuštěné cizí mládě přijmout a starat se o ně, jako by se starali o mládě vlastní. To platí také o člověku. Můžeme dnes pokládat za prokázané, že v motivaci lidského rodičovství se uplatňují i síly psychologické a společenské, které umožňují přijetí ne-vlastního dítěte. Vedle rodičovství biologického je tu tedy i rodičovství psychologické. Jedno druhé rozhodně nevylučuje, velkou většinou jdou dokonce ruku v ruce. Jsou ale případy rodičovství biologického (bez psychologického), to když vlastní rodiče k vlastnímu dítěti nic necítí a opouštějí je, a jsou případy rodičovství jen psychologického (bez biologického), to když cizí lidé přijímají cizí dítě za své.¹⁹

Kromě přijetí dítěte je dobré v této souvislosti připomenout ještě jeden pojem, který si mezitím našel v psychologii své místo a který, ač vypadá velmi obyčejně, civilně a nevědecky, je vskutku výstižný – zní: „jeho lidé“. To jest lidé, kteří toto určité konkrétní individuální jedinečné dítě vskutku a bez výhrad za své přijímají, přičemž toto dítě stejně tak úplně bez výhrad za své přijímá je. Záleží především na tom, jak se rodiče k dítěti chovají, jak jej přijmou a vychovávají nikoli jen a pouze na zplození. Jsou matky, které vlastní dítě dokáží zabít – a to nejen pod vlivem duševního onemocnění.²⁰

Podstatou specifického vztahu dítěte k rodičům není to, že je někdo krmí a udržuje při životě, ale že mu poskytuje oporu a jistotu v poznávání neznámého a následkem toho „nebezpečného“ světa. Kojit a krmit dítě je možno bez lásky – dávat dítěti pocit jistoty, opory a důvěry v lidský svět bez lásky nejde²¹.

Člověk je na této planetě zajisté nejúspěšnějším živočišným druhem. Příroda ho stvořila nedokonalým, ale několikrát ho pojistila. Když selže vlastní rodičovství, pojistí lidské mládě rodičovstvím novým, stejně biopsychickým jako to vlastní, stejně přírodním a přirozeným, stejně pravým – ba pravějším, neboť pomáhajícím a vpravdě záchranným.²²

¹⁹ MATĚJČEK Z. *Osvojení a pěstounská péče*. 2002, str. 98.

²⁰ tamtéž

²¹ tamtéž

²² tamtéž, str. 103.

2.3 Společenské já adoptivních rodičů a přijetí role adoptivního rodiče

K zvládnutí všech překážek spojených s výchovou v náhradní rodinné péči je velmi důležitá důvěra rodičů v sebe sama. Dobrými rodiči je přeci nedělat to, že byli u prvního nádechu svého dítěte, ale to, že jej mají rádi, starají se o něj, poskytují mu pocit bezpečí, jsou mu oporou a vychovávají ho podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Záleží tedy na tom, jak přijmou svou roli, jak chápou oni sami sebe, jak se dokáží vyrovnat s tím, že jsou adoptivní rodiče. Pokud jsou si jisti sami sebou a svou rolí, mnohem lépe dokáží bojovat nejen s problémy, které adoptivní rodičovství přináší, ale také umí bravurně zvládat všetečné otázky svých dětí, které často souvisejí právě s otázkami směřující k jejich původu a biologické rodině (pokud děti ví o tom, že jsou adoptované). Přijetí role adoptivního rodiče je tedy velice důležité především pro jejich sebedůvěru, od níž se pak odráží výchova, komunikace a celkově vztahy v rodině, především vztah rodičů k jejich dítěti.

Je dobré, aby nová rodina byla otevřena svému společenskému okolí, což souvisí s jejich společenským já. Adoptivní rodina by měla přijmout toto společenské já a vystupovat tak ve svém okolí. Rodiny adoptivní a pěstounské (ostatně jako všechny rodiny, které se nějak výrazněji vymykají z běžné společenské konvence) jsou svým sociálním okolím ostřeji sledovány, a to mnohdy nepříjemně až vlezle. Mívají pak tendenci izolovat se a vytvářet si všelijaké obranné mechanismy – jako by neustále čekat útoky zvenčí. Ve skutečnosti však jde spíše o neškodné projevy zvědavosti – a tam, kde se nic neskrývá je tato zvědavost brzy nasycena. Ba obrací se většinou v sympatii a spolupráci. V této spojitosti je velice důležité, aby všichni ti, kdo jsou s adoptivní nebo pěstounskou rodinou nějak vnitřně spojeni, její novou výchovatelskou funkci přijali také za svou. Myslím tím dědečky a babičky, tety a strýčky, ale i známé. Ti všichni mají novou rodinu provázet svou účastnou sympatií i praktickou pomocí všude, kde je toho třeba. Tento širší příbuzenský a přátelský okruh kolem adoptivní a pěstounské rodiny je totiž nesmírně cenným společensky vzdělávajícím prostředím – prakticky nenahraditelným. Výchova v rodině je tímto naprosto nenahraditelná,

když srovnáme množství podnětů a interakcí s prostředím dětského domova, tedy s prostředím, které je formální s formálními vztahy profesionálních pečovatelů.²³

²³ MATĚJČEK Z. *Osvojení a pěstounská péče*. 2002, str. 130.

3. IDENTITA NÁHRADNÍCH RODIČŮ JAKO ZÁKLAD KOMUNIKACE S ADOPTOVANÝM DÍTĚTEM

Základem konfliktu v rozhodování, jestli adopci utajit či ne je především nepochopení odlišnosti a jedinečnosti adoptivního rodičovství od biologického. Obojí má svou vlastní hodnotu a v obou případech záleží na tom, jak dokážeme rodičovství přijmout. Jedna z důležitých okolností je zkušenost ztráty. Adoptivní rodiče se musí vyrovnat se ztrátou možnosti mít své vlastní pokrevní dítě, a tedy se ztrátou biologického rodičovství. Své vlohy k rodičovství však mohou rozvíjet v rodičovství adoptivním. Vyrovnat se se ztrátou neznamena zapomenout na ni, vytěsnit ji či si ji nepřipustit. Je nutné si ji připustit a pojmenovat a nechat ji odležet jako každou jinou ztrátu, kterou v životě lidé prožívají. Tam, kde si celou skutečnost rodiče připustí, projdou touto krizí posílení. Tato krize se navíc může stát jedním ze zdrojů identity. Namlouvat si nevědomost, se nevyplácí, může totiž zaslepit a otupit.²⁴ Vycházíme-li z toho, že rodina svoji specifickou identitu přijme či nepřijme, můžeme adoptivní svazky rozdělit na dva typy. Prvním jsou ti rodiče, kteří svou identitu přijímají, dokáží se s ní sžít, vyrovnat a nemají tak tendence fakt adopce zatajovat. Druhým jsou rodiče, kteří svou identitu adoptivního rodiče nepřijímají ve své celistvosti a tito rodiče považují téměř za jediné správné adopci utajit. V podstatě ze stejného základu, tedy pojetí identity, vychází Schoolerová, která dělí rodiny s osvojeným dítětem na tři skupiny. První je ta, která „uznává rozdílnosti“, dobře tedy chápe v čem je jejich rodina jiná a nebojí se to přiznat navenek – se svou identitou jsou tito rodiče dobře vyrovnáni a sžiti. Dalším typem rodiny je ta, která „rozdílnost odmítá“. Tito rodiče nejsou vyrovnáni s identitou náhradních rodičů a považují ji za stejnou jako je u rodičů biologických. Takovéto rodiny mají tendenci adopci utajit. Posledním typem je rodina, která „lpí na odlišnostech“. To je typ rodiny, který uznává unikátní identitu adoptivní rodiny, ale dokáže ji zneužívat, aby tak omlouvala vlastní selhání. Má-li jejich dítě špatný prospěch ve škole, pak říkají, že je to tím, že je adoptované, protože vlastní rodiče byli jistě hloupí a proto je i toto dítě hloupé. Tento přístup

²⁴ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče*. 1999, str. 69.

vede často rodinu k tomu, aby na adopci pohlížela jako na základ rodinného nesouladu a odcizení. Zároveň každého, kromě adoptovaného dítěte, zbavuje zodpovědnosti za jakýkoli problém. Ze všech tří zmíněných přístupů, které je možné v rodině zavést, právě posledně jmenovaný buduje mezi rodiči a dítětem a mezi adoptovaným a biologickým dítětem „hradby“. Zápasící dítě jen utvrzuje v dojmu, že je v rodině postradatelné. Tento přístup pak nevede rodiny k vyhledání pomoci, ale buď k emocionálnímu odcizení nebo k soudu za účelem zrušení adoptivního vztahu. V rámci takového rodinného systému nabývají jednotliví členové přesvědčení, které žije a pulsuje samo o sobě. Spočívá v tom, že adopce je zdrojem problémů. Tento přístup je v našich zeměpisných šířkách obvyklý u rodin, které adoptují např. dítě romské. Je známo, že puberta u romských dětí začíná dříve, je bouřlivější a komplikovanější. Toto období je často zlomovým v adoptivních svazcích.²⁵

3.1 Úloha pravdy ve vztahu rodičů a dítěte

Otázka pravdy v lidském životě není jen filozofickou a mravní otázkou, ale také otázkou hluboce psychologickou. Týká se to vztahů mezi dospělými stejně jako vztahů mezi rodiči a dětmi. Jestliže dětem rodiče něco důležitého tají, žijí vlastně neustále v napětí a nejistotě, zda se to někdy neprozradí. Žádná ochranná opatření nejsou dokonalá, aby je mohla této nejistoty do posledního zbytku zbavit. A takovéto, třeba drobné napětí v pozadí vztahů mezi rodiči a dětmi vede k tomu, že se v určitých situacích chovají poněkud nepřirozeně, o něčem raději nemluví, o něčem naopak mluví často a hodně, nad některými otázkami stáčí řeč jinam. Děti dokáží tyto situace velice dobře dekódovat a cítí, že je něco v nepořádku, ocitají se v nejistotě. Odtud je pak už jen krok k vyjádření rodinného tajemství adopce. A jestliže k prozrazení dojde, což se děje velmi často, dítě pak může říct: „Nebyli jste ke mně upřímní“. Ostatně sami rodiče chtějí, aby dítě bylo pravdomluvné, upřímné, otevřené,

²⁵ BROZINSKY in SCHOOLEROVÁ J. E. *Adopce vztah založený na slibu*. 2002, str. 111 – 119.

proto by ani oni neměli před ním pravdu tajit. S pravdou se nejen lépe nejen žije, ale také mnohem lépe vychovává. Pravda je také nejlepší ochranou adoptivního svazku.²⁶

Pravda je mezním tématem této práce. Jsem zastáncem toho, že adoptované dítě by mělo znát pravdu o tom, že je adoptované, že by mělo mít alespoň nějaké informace o své původní rodině a mělo by mu být pravdivě avšak s citem vysvětleno, proč a jak se stalo, že je součástí nynější rodiny. Souhlasím s názorem Matějčka, že by rodiče měli „mluvit pravdivě“, když to očekávají od svých dětí (jsou jim přece vzorem). Také podporuji názor, že s pravdou se lépe žije a že vyzrazení je velmi pravděpodobné. Zvláště v adoptivních svazcích může dojít k situacím, které u biologických rodin působí velmi příznivě a adoptivní rodiče vhání do úzkých. Kolikrát je nad kočárkem vyslovena věta: „Ten je ti ale podobný!“ Biologického otce takový výrok velmi potěší a tetelí se blahem a pýchou na svého syna. Ovšem může se to stát nedopatřením u adoptivních rodičů. Ti se budou spíše ošívat. Takovéto situace vedou k nepříjemným pocitům rodičů a dítě je vnímá.

²⁶ MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1982, str. 4 – 5.

4. IDENTITA OSVOJENÉHO DÍTĚTE

Osobnost člověka se postupně utváří po celý život a všechny informace, které k němu přicházejí, se ho nějak dotýkají a ovlivňují jej. Každý s těmito zkušenostmi zachází jinak, což je ovlivněno vlastnostmi osobnosti, ale i dalšími faktory jako je charakter či uchopení vlastní identity.

Na otázku, jak dítě prožívá svou identitu a fakt adopce, není snadná odpověď. Záleží na mnoha faktorech. Především na osobnosti dítěte a jeho schopnostech vyrovnat se s tím, že jej vychovávají jiní lidé než jeho biologičtí rodiče. Jiné myšlenky bude mít dítě, které odmalička ví, že bylo osvojeno a je s tímto faktem nějakým způsobem smířené, vyrovnané a srostlé. Jiné úvahy přijdou na mysl dítěti, které se dozvědělo o své adopci přirozenou cestou od rodičů v určitém věku (ovšem i na věku záleží, právě proto do této práce zařazuji poznatky vývojové psychologie). Jinak bude uvažovat dítě, které se o osvojení dozvědělo formou vyjádření, ať už od příbuzných či cizích lidí.

Domnívám se, že dítě (ale i dospělý člověk) o adopci přemýšlí spíše ve chvíli, kdy je mu toto něčím (a nebo někým) připomenuto či se zrovna nachází v situaci, která přímo vybízí k otázce vlastní identity, poznání minulosti a nebo jen tak ze zvědavosti se sám sebe ptá, jaké by to asi bylo, kdyby jej vychovávali biologičtí rodiče, jaké by to bylo, kdyby jej osvojila jiná rodina.

„Pojmem identita myslíme v psychologii totožnost jedince se sebou samým - jmenovitě s tím, kým by chtěl a měl být, aby žil opravdový, vůči sobě samému upřímný a nefalšovaný život.²⁷“ Máme-li svou identitu, totožnost, pak se stáváme někým konkrétním. Jsem člověkem, který má své charakteristické vlastnosti, stávám se tedy osobností se vším všudy - mám své představy, své sny, své cíle, vím kam patřím. S posledním zmiňovaným souvisí nejen moje sociální vztahy, přátelé, rodina, ale také to, že znám svou minulost, své kořeny, historii rodiny, což je důležitým faktorem pro tuto práci. Domnívám se, že je důležité, aby člověk znal pravdu o své minulosti, aby se o ni mohl opřít a budovat tak svou identitu.

²⁷ HELUS Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 2004, str. 147.

Osvojitelé by si měli být vědomi toho, že jejich krásné a záslužné poslání být náhradními rodiči jim nedává právo upřít dítěti jeho minulost. Měli by se do ní začlenit tím, že na ni naváží jako „služebníci života“ a nabídnou to nejlepší, co mohou, s vědomím, že ani to není garancí jistého zdaru, což rodiče nemají ani u dětí vlastních. Výchova osvojeného dítěte je dobrodružná společná cesta, která se neobejde bez odvahy, pokory, respektu k pravdě, jisté míry rizika a silné naděje.²⁸

„K vytvoření vnitřní identity potřebuje dítě jistotu a pocit, že k někomu a něčemu patří. Než si vytvoří tak silnou osobnost, aby obstálo v nejrůznějších životních situacích, ztotožňuje se napřed se svými vzory. A proto je tak nesmírně důležité, aby to byly pozitivní předlohy, ať už jsou to rodiče, slavní zpěváci nebo sportovci.“²⁹

Opakem identity je anonymita. Anonymním jsme tehdy, když se účastníme nějakého sociálního dění, kde nevystupujeme jako svébytná osobnost, ale jsme např. případem pro sociálního pracovníka, hlasem pro politika ve volbách apod.³⁰

Identita má některé vnější (institucionalizované) znaky, jako je např. jméno a příjmení, občanský průkaz, cestovní pas, ale také rodinná přízviska a mazlivá pojmenování, kamarádké přezdívky apod. Patří sem i naše národnost, státní příslušnost a osobní údaje, které zpravidla píšeme do nejrůznějších identifikačních dokladů. Z tohoto hlediska je důležité, že osvojené dítě má v rodném listě a ve všech dalších dokladech uvedena jména svých osvojitelů jakožto rodičů. Naopak, bohužel, rozhodně není psychologicky zanedbatelné, jsou-li v případě mladistvého vyrůstajícího v pěstounské rodině v takovýchto dokladech vždy znovu uváděni jeho pokrevní rodiče, jež třeba vůbec nezná, a ne jeho pěstouni, s nimiž se identifikuje.³¹ Takovým případem je holčička, s jejíž osudem jsem se setkala v rámci praxe na oddělení sociálně právní ochrany na městském úřadě. Ve velmi útlém věku ji matka opustila a přenechala otci. Otec k dceři neměl nijak vřelý vztah, čas od času dokonce tvrdil, že dítě nemůže být jeho a že vyžaduje testy, které by potvrdily otcovství. K těmto testům nikdy nedošlo, jelikož jeho názor na otcovství se měnil snad každým dnem, takže nakonec

²⁸ ŠTURMA J. *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?* Psychologie Dnes, 2009. str. 30.

²⁹ RHEINWALDOVÁ E. *Jak vychovat šťastné dítě.* 1997, str. 196.

³⁰ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče.* 1999, str. 67.

³¹ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče.* 1999, str. 67 – 68.

holčičce zůstal zapsán v rodném listu. Malé bylo několik měsíců, když se otec dostal do výkonu trestu a nenašel se nikdo, kdo by o ni pečoval. Matka nepřebírala žádné výzvy na místech uvedeného pobytu, nebyla k zastižení ani nikde jinde. Téměř roční dítě se nakonec dostalo do pěstounské péče. Tatínek se však snažil stále udržovat kontakt a z vězení pravidelně psal nejen pěstounům, ale také na úřad, aby mu poskytl informace o jeho dceři. Holčička byla dle spisu sniženého intelektu, velmi opožděná. Ve věku, kdy by měla nastoupit do školy otci končil výkon trestu. V každém dopise stálo, že se na dceru velice těší, že si ji převezme do péče ihned jak bude propuštěn z věznice. Pěstouni i sociální pracovníci se tohoto obávali. Doporučovali první setkání biologického otce v přítomnosti pěstounů v poradně pro rodinu a navrhovali terapii, která by pomohla holčičce adaptovat se na vzniklou situaci, srovnat si svou identitu, přivyknout na biologického otce a postupně se odpoutat od pěstounů. Otec se jevil tak, že miní dceru ihned odvést bez ohledu na to, že holčička vůbec netuší, kdo je. Nepamatovala si ho, protože byla ještě malá, když se dostala do nové rodiny. Za svou rodinu považovala pěstouny a navíc se jí těžko vysvětlovalo, že jsou pouhými pěstouny a že ten pán, který ji posílá dopisy, obrázky, ale i peníze, je její otec. Nakonec zůstala v pěstounské péči. Je tomu již několik let, co byl otec propuštěn na svobodu, avšak po propuštění již pěstouny, sociální pracovníci ani dceru nijak nekontaktoval.

Identita je věcí vývoje a celoživotním procesem, kdy osvojené dítě má mít identitu osvojeného dítěte, která není ani lepší ani horší než identita takzvaně normální.³²

³² MATĚJČEK Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1992, str. 211.

5. ADOPCE Z HLEDISKA VÝVOJOVÝCH FÁZÍ DÍTĚTE

Vlastní pohled na adopci je právě odrazem toho, jak dítě přijalo svou identitu osvojeného dítěte, kterou po celý život vývojově diferencuje a kultivuje.³³ Náš život lze rozdělit do několika období, které se mimo jiné liší tím, jak vnímáme sebe a své okolí, jak utváříme svou osobnost. Díky tomu se v každém věku na určité věci díváme jinak.

Myslím si, že problematika adopce dítě nejvíce tíží v období pubescence a adolescence, kdy dítě přirozeně potřebuje mnohem víc než kdy jindy někam patřit, ale současně se potřebuje vymezit proti své rodině a okolí.

5.1 Kojenec

První rok života je nepřesně označován jako kojenecký věk. Nepřesně proto, že děti mnohdy nejsou kojeny až do jednoho roku života, některé navíc nejsou kojeny vůbec. Na začátku života je dítě vybaveno jen určitými kompetencemi, které mají charakter spíše vrozených dispozic a slouží k dalšímu rozvoji. Na konci kojeneckého období má dítě základní orientaci ve svém nejbližším okolí a vytváří si k němu určitý vztah.³⁴

Velmi brzy po narození se ukáže, že kojenec je už svými instinkty vybaven k tomu, aby navazoval vztahy k druhým lidem. Nejlépe je mu v mateřské náruči, které se často dožaduje, i když nemá hlad. Často chce jen pomazlit nebo jednoduše potřebuje cítit blízkost. Zvuk lidské řeči preferuje před jinými zvuky. Brzy vyvolává něhu svým úsměvem. Ani kojení není pro něj pouhým přijímáním potravy: rád si udělá přestávku, kdy si s matkou „popovídá očima“, a teprve pak pokračuje v jídle. Vývoj řeči začíná broukáním a žvatláním, jež je brzy adresováno jiným lidem, takže potěšení z konverzace je zde dříve než slova.³⁵

³³ MATĚJČEK Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1992, str. 211.

³⁴ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 2000, str. 43.

³⁵ ŘÍČAN P. *Psychologie*. 2005, str. 267.

Úkolem této etapy je vytvoření důvěry. Důvěře se učíme. V prostředí plném lásky a něhy dítě brzy pochopí, že tady je doma. Je to místo, kde ho mají rádi. Tato základní důvěra se stává nejhlubší vrstvou osobnosti, která přežije všechna pozdější zklamání. Není dobré kojence vychovávat v prostředí, kde se ihned vyhoví všem jeho potřebám. Musí se naučit přečkat čas, kdy ho matka na chvíli opustí nebo když mu nerozumí. Ten, kdo si tuto základní důvěru nevytvoří, je v pozdějším životě ohrožen sklonem ke smutku a zklamání, svou vlastní nedůvěrou, neschopností spolehnout se na druhé v situaci, kdy je to nezbytné: na přítele, partnera, učitele, lékaře apod.³⁶

Kojenecké období je důležité nejen pro navázání zdravého vztahu s rodiči, ale také pro budování dobrého základu pro vztahy příští. Bohužel se v praxi u dětí vhodných k adopci málokdy poštěstí, aby se dítě dostalo ještě v kojeneckém věku k náhradním rodičům, kteří by okamžitě suplovali rodiče biologické a včas vybudovali tuto základní důvěru. Nicméně si myslím, že i těžší start do života lze později alespoň částečně dohnat. Tento deficit pojmenovává Colorosová jako „zármutek dítěte“. Radí, aby rodiče adoptovanému kojenci dopřáli stálou láskyplnou péči, bezpečí a možnost poznávat svět. Maminka i tatínek by měli jejich potřeby zajišťovat také dotykem, slovy a zpíváním. Je dobré, aby dítě mělo stálý režim. To platí asi obecně o všech dětech, ovšem pro děti adoptované se takovýto režim stává jakousi jistotou ve zmatku, který vnímají v souvislosti se změnou prostředí. Rodiče mohou také začít vyrábět knížku o dítěti.³⁷ Není vůbec od věci udělat si Deník děťátka, který zakládají maminky novorozencům, také dítěti adoptovanému. Více se zmíním o této možnosti v kapitole, která se zabývá terapií a možnými přístupy jak uchopit sdělení faktu adopce.

³⁶ ŘÍČAN P. *Psychologie*. 2005, str. 268.

³⁷ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 165.

5.2 Batole

Batolecí věk je doba od jednoho do tří let života dítěte. Je to období výrazného rozvoje dětské osobnosti. Dítě se v tomto období stává samostatnějším, aktivnějším. V tomto období se postupně uvolňují vazby, které měly svůj význam v období předchozím. Dítě získává svou autonomii (E. Erikson jej nazývá obdobím autonomie). Dítě také expanduje do širšího světa.³⁸

V tomto věku začíná první konflikt mezi touhou po samostatnosti a touhou po stále blízkosti, proto batolata silně reagují na změnu prostředí. Je normální, když malé děti zneklidní v okamžiku, kdy vyjdete z místnosti, a zároveň hlasitě protestují, když je chcete držet v náručí, aniž by chtěly. Slovní i fyzické projevy vzteku a agrese, období vzdoru, kdy na vše dítě odpovídá rázným „ne“, chuť dělat všechno sám – to je typické chování batolete. Ačkoli se samo neumí pořádně vyjádřit, rozumí mnohem lépe. Často ostatní poslouchá, když hovoří; když pak vyslechne dospělé, jak se baví o jeho adopci, nemusí porozumět konkrétním slovům, ale bude vnímat tón a vyjadřování emocí. Ačkoli se nebude moc vyptávat, mohou mu rodiče začít vyprávět příběh o jeho adopci a ukázat mu knížku, kterou o jeho životě sestavují. Rodiče by měli připraveni toto opakovat a trpělivě odpovídat na otázky dítěte, pokud je bude klást.³⁹

5.3 Předškolní věk

Předškolní věk je období trvající přibližně od tří do šesti let. Konec této fáze neurčuje fyzický věk, nýbrž je určen sociálně – nástupem do školy, tedy přibližně kolem šestého roku života dítěte. Charakteristické je postupné rozvolňování vázanosti na rodinu a vytváření vztahů s vrstevnickou skupinou. Aktivita předškolního dítěte už není samovolná, ale vede právě k začlenění, uplatnění a prosazení se mezi vrstevníky. Dítě si osvojuje běžné normy chování, znalosti obsahu rolí a přijatelné úrovně komunikace. Příznačný je přetrvávající

³⁸ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 2000, str. 74.

³⁹ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 166.

egocentrismus a myšlení vázané na subjektivní dojem a aktuální situační kontext. Předškolák je fixován na určitý obraz reality, který není schopen ve svých úvahách opustit. Svět je pro něj takový, jak vypadá.⁴⁰ Pro dítě je jeho svět takový, jaký je. Je dost možné, že v tomto období vůbec nepřijme jinou realitu. Z tohoto důvodu není tento věk nejvhodnější k prvnímu sdělení pravdy o adopci. Nicméně je hraniční pro sdělení pravdy o adopci. Matějček uvádí, že vhodná doba je již kolem tří let. Předškolní věk je ještě přijatelný, zásadně by se však nic nemělo odkládat na věk školní. S nástupem do školy by mělo být v této věci jasno jak dítěti, rodičům, tak i jeho společenskému okolí.⁴¹

Dítě si začíná uvědomovat, že rodiče nejsou vševědoucí, a také ho začíná zajímat, jak se stali součástí rodiny. Věří na kouzla a jsou přesvědčení, že jejich myšlenky, slova i činy mají velkou kouzelnou moc. Snaží se oddělit fantazii od reality a kladou si spoustu otázek ohledně svého těla, ale i ohledně okolního světa. Rodiče by měli využít těchto neustálých otázek svých ratolestí a trpělivě jim vysvětlit, kde se berou děti, jak přicházejí na svět, že každé dítě se narodí, ale ne každé je adoptované. Na svět jej tedy nepřivedla maminka, která je teď jeho maminkou, ale jeho rodná matka. Barvu vlasů, kůže apod. má od svých biologických rodičů. Žádné otázky ohledně adopce by neměly být ignorovány a rodič by se neměl snažit měnit téma. Zároveň by se však adopce neměla probírat neustále. Je pouze součástí životního příběhu tohoto dítěte, netvoří jej celý. Pokud rodiče tvoří knihu života, pak je dobré, aby do ní dítě přidávalo své obrázky. V knize by také měl být obsažen příběh o adopci.⁴²

5.4 Školní věk

Ve vývojové psychologii toto období dále dělíme na období raného školního věku (od nástupu do školy do devíti let), středního školního věku (od devíti do dvanácti let) a staršího

⁴⁰ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie* 2000, str. 102.

⁴¹ MATĚJČEK Z., DYTRYCH Z. *Děti, rodina a stres*. 1994, str. 174.

⁴² COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 167.

školního věku (do patnácti let). Hranice jednotlivých období oscilují kolem uvedeného rozmezí, protože záleží na mnoha faktorech – např. fyzický vývoj, psychický vývoj, socializace.

Vzhledem k dělení tohoto období na další menší časové úseky zmíním pouze hrubý popis tohoto období, který dále rozvedu v jednotlivých stádiích a k nim přiřadím případné možnosti práce s tématem adopce v konkrétním období školního věku dítěte.

Dítě se v tomto období projevuje jako střízlivý realista, který se zajímá o fakta a o to, jak fungují věci, jež poznává. Ve vývoji inteligence se objevují konkrétní logické operace, tedy logika opírající se o konkrétní nazírání. Důležitým úkolem tohoto období je socializace, tedy proces začleňování, především správné začlenění se do kolektivu třídy. Dítě se musí přizpůsobit školní situaci, jež vyžaduje cílevědomé plnění úkolů v podmínkách, kdy je za svůj výkon hodnoceno. Postupně navazuje vztahy v poměrně velkém kolektivu, kde se učí solidaritě, kázni a také tomu, jak čelit agresivitě spolužáků. Vývojovým úkolem je snaživá píle. Je to vytrvalá, systematická snaha o dosažení cíle, který je vzdálený. Cesta k cíli je doprovázena překonáváním překážek a nezdarů, a to i tehdy, kdy činnost není sama o sobě přitažlivá. S neúspěchem se pojí komplex méněcennosti, který ohrožuje sebeúctu dítěte. V jeho důsledku může dítě kapitulovat, rezignovat na své plnohodnotné uplatnění ve společnosti.⁴³

⁴³ ŘÍČAN P. *Psychologie*. 2005, str. 272.

5.4.1 Raný školní věk

V období raného (mladšího) školního věku děti začínají uvažovat jinak než dřív. V jejich myšlení se objevují některé vývojově podmíněné změny, které jim pomáhají zvládnout učivo a současně tyto změny podmiňuje také prostředí školy, které rozumové schopnosti dále rozvíjí. V tomto období už mají konkrétní logické myšlení, které je charakteristické tím, že dokáží respektovat základní zákony logiky a respektují konkrétní realitu. Myšlení na této úrovni vždy operuje se skutečností, případně s představami či symboly, které mají jednoznačný a konkrétní obsah. Děti přitom vycházejí ze zkušenosti z vlastních činností, se zacházením s různými věcmi, z kontaktu s různými lidmi apod. Konkrétní zkušenost zahrnuje svět živých a neživých objektů, jejich vlastností a vztahů. Tyto děti dávají přednost takovému způsobu poznávání, kde se mohou samy přesvědčit o pravdivosti verbálně prezentovaných informací. Navíc dítě dokáže posuzovat skutečnost podle více hledisek. Dítě navíc mění uvažování o jiných lidech. Začíná si uvědomovat, že každý člověk má více rolí a dovede se chovat různě, protože má k tomuto chování své důvody a motivy. Uvědomuje se odlišnost potřeb jiných lidí. Nesnaží se už tolik vnucovat ostatním něco, co ono považuje za nejlepší. Navíc dokáže odhadnout, jak se jeho chování jeví jiným lidem. Děti raného školního věku mají tendenci hledat za všech okolností nějakou, pokud možno jednoznačnou příčinu. Pokud tuto příčinu neznají, snaží se ji alespoň vykonstruovat.⁴⁴ Tady pak vzniká prostor pro fantazírování, které může velmi ztížit situaci pokud se dítě o adopci dozví prozrazením např. ve škole.

Děti v tomto věku poslouchají, co lidé okolo nich říkají, sbírají informace, porovnávají, zkouší. Pokud dítě ví o adopci, je možné, že se vyptává na podrobnosti své adopce, soudí své biologické rodiče, prohlašuje, že by raději nebyl adoptovaný a nesouhlasí s názory rodičů. Protestuje proti hodnotám, hádá se, a to i o sebemenší detaily rodinných pravidel a režimu. Zdánlivě se od rodiny vzdaluje, ale přitom se stále bojí, že je rodina opustí. Jedná se o střet touhy po samostatnosti a současně blízkosti ostatních. Přemýšlí o svých

⁴⁴. VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 2000, str. 148 – 155.

původních rodičích. Pokud dítě rodičům důvěřuje, svěřuje se se svými domněnkami o všech možných stránkách adopce. Vidí-li však, že otázky rodiče znepokojují, zlobí je či dokonce ubližují, nechají si je raději pro sebe. Pocity uvnitř pak mohou kvasit v nitru a nakonec se mohou projevovat jako agrese, kterou mohou také obracet proti sobě. Dítě si pak odpovídá na otázky, proč je původní rodiče nechtěli, jestli zlobilo či pro ně nebylo dost dobré. V případě, že mohou sdílet své obavy, domněnky a otázky se svou rodinou, pociťují velké štěstí a úlevu, že jsou vítaným členem rodiny, do které přišli. Dítě by v tomto období mělo vědět, že se svých rodičů může zeptat na cokoli. Dítě musí cítit upřímnost, soucit, moudrost.⁴⁵

5.4.2 Střední školní věk

Toto období je poměrně dynamická vývojová fáze. Můžeme ji zařadit do úseku mezi třetí a pátou třídu, což je doba přechodu z prvního na druhý stupeň základní školy. Společným jmenovatelem charakteristiky tohoto věku dle Freuda, Eriksona, ale i Matějčka je vyrovnanost. Jde v podstatě o klidné období, pokud bychom eliminovali tlaky z okolního světa, které působí, což je např. vrstevnická skupina. V tomto období není žádný důležitý mezník, a ani biologický, ani sociální. Vývoj je plynulý a pouze přechází z jedné fáze do druhé, především v oblasti psychiky. Je to období přípravy na dospívání. Dítě je v tomto věku realista. Uvažuje v závislosti na skutečnosti, kterou vnímá. Již není egocentrické, ale naopak se obrací směrem ke světu. Tyto reálné podněty z okolí ovlivňují také jeho prožívání. Děti si také v tomto věku již osvojily určité vzorce chování a mění se sebehodnocení. Hodnotí však nejen sebe, ale také ostatní děti, rodiče, učitele a jiné lidi ve svém okolí. Jeho názor již není ovlivnitelný situačně, je stabilnější. Výrazně přibývá potřeba kontaktu s vrstevnickou skupinou, kde se také identifikuje. Vrstevnická skupina má velký vliv na emoční vyrovnanost dítěte, navíc může korigovat určité nepříznivé vlivy rodiny. Potřeba citové jistoty a bezpečí by měla být z velké části uspokojována v rodině, avšak

⁴⁵ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 165.

nesmíme zapomínat na to, že ji začíná velmi dobře saturovat také vrstevnická skupina. Vrstevnickou skupinou mohou být spolužáci, kamarádi z okolí bydliště, kamarádi ze zájmových kroužků apod. Potřeba učení sílí právě v oblasti socializace. Ve vrstevnické skupině se děti učí jinému způsobu chování než na jaký jsou zvyklé z domova. Vztahy uvnitř této skupiny jsou symetrické, všichni mají své role a kompetence. Tato skupina si rovněž vytváří vlastní normy chování a dítě velmi brzo chápe, že je musí dodržovat, aby bylo akceptováno. Normou je požadavek „fairplay“ a spravedlivosti.⁴⁶

Ač sílí touha po samostatnosti, protichůdně se objevuje touha po pocitu sounáležitosti s rodinou. Důvodem jsou fyziologické a hormonální změny, které jsou předzvěstí dospívání. Děti v tomto věku čelí emocionálním, psychickým, fyzickým i intelektuálním změnám a k tomuto patří také odlišit se od své rodiny, ať už biologické či adoptivní. Mnohem více si uvědomují vlastní sexualitu. Zabývají se ještě intenzivněji otázkami, proč je jejich původní matka nemohla či nechtěla vychovat, jaká byla, kdo byl otcem, jestli mají nějaké sourozence, jaký člověk z nich vyroste, jak moc se budou lišit, co mohou ovlivnit a další otázky. Příznačná je ambivalence. V jednu chvíli je dívka schopná vést naprosto racionální rozhovor o své adopci a jindy se dá do pláče jen při pohledu na cizí paní s kočárkem. Pociťuje obrovský vztek k biologické matce, protože otěhotněla, nenechala si ji, nevychovala ji apod. Všechny odpovědi, které třeba dostala od svých adoptivních rodičů již dříve, bude nyní zpochybňovat. V těchto situacích je dobré být dítěti oporou, aby mělo stále pocit, že jej adoptivní rodiče chtěli, moc se na něj těšili atd.⁴⁷

5.4.3 Starší školní věk

Období staršího školního věku je v podstatě totožné s obdobím pubescence. Můžeme jej ohraničit jako dobu mezi jedenáctým a patnáctým rokem. Některé publikace (např. Říčan) uvádí jednotně období mezi jedenáctým a dvacátým (někdy až dvaadvacátým) rokem

⁴⁶ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 2000, str. 188 – 195.

⁴⁷ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 170 – 171.

jako dospívání, přičemž jej dělí na období pubescence a adolescence. Hranice těchto období jsou značně nejasné a záleží na mnoha biopsychických a fyziologických faktorech. Domnívám se, že období puberty překrývá starší školní věk, navíc je laickou veřejností přijímám a používám mnohem častěji než „starší školní věk“. Z těchto důvodů se budu tímto obdobím zabývat v kapitole pubescence.

5.5 Pubescence

Období dospívání je přechodem mezi dětstvím a dospělostí. V této době dochází ke komplexní proměně všech složek dospívajícího. Nejnápadnější je dospívání tělesné, které je spojené s činností hormonů a pohlavním dospíváním. V souvislosti s tímto se mění sebepojetí člověka. Dospívající je již schopen přemýšlet abstraktně. Dokáže uvažovat o alternativách, které nenastaly.⁴⁸ V tomto období uvažuje formální logikou. Myslí formálně, abstraktně a obsah pro něj není až tak důležitý, tzn. že nepotřebuje například znát přesný význam všech slov, i bez tohoto dokáže uvažovat a daný problém dokonce zdárně řešit.⁴⁹ Má také první zkušenosti s partnerskými vztahy – dospívání je obdobím prvních lásek. Pro dospívání je charakteristické hledání vlastní identity. Začíná se osamostatňovat a vyvazuje se tak ze závislosti na rodičích, tato vazba je však stále důležitá, proto se pouze mění její charakter. Daleko větší důraz klade na vrstevnickou skupinu.⁵⁰

V období, kdy zmatky dospívání propukají naplno, už je těžko rozlišit, jestli přicházející potíže přináší adopce nebo jsou prostě přirozeným projevem puberty. Podobně jako v období předchozím, je důležitá komunikace mezi rodičem a dítětem, a to založená na důvěře, otevřenosti a upřímnosti. Rodiče by měli být v tomto složitém období trpěliví a měli by se snažit být dobrým rádcem a oporou. Jedná se o jedno z nejtěžších období nejen pro adoptivní rodiče. V tomto věku se stupňují mnohé problémy. Je důležité, aby se rodiče

⁴⁸ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*, 2000, str. 209.

⁴⁹ ŘÍČAN P. *Psychologie*, 2005, str. 275.

⁵⁰ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*, 2000, str. 209.

obrnili trpělivostí a v případě potřeby vyhledali třeba i odborníky, např. poradnu pro děti a rodinu či jinou instituci. Informace rodičům rádi poskytnou pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí.⁵¹

Myslím si, že toto období je nevhodné k prvnímu otevření tématu adopce. Pokud to dítě neví doteď, nejspíš by bylo dobré nechat to na později, ideálně na dobu, kdy k tomu bude příležitost, tedy situace přímo vybídne k nastínění. Násilné prozrazení v tomto období je spíše ke škodě než k užitku. Příkladem může být kazuistika Zdeňka Riegera, pracovníka pedagogicko-psychologické poradny. Přišli za ním rodiče Jana, žáka druhé třídy. Jan byl chytrý kluk, rodiči dobře vedený. Jednoho dne však rodiče žádali o velmi důvěrný rozhovor vázaný „lékařským tajemstvím“. Oba byli lékaři, takže věděli velmi dobře, co obnáší lékařské tajemství. Rozhovor začali tím, že Jan je adoptovaný a neví o tom. Adopci chtěli utajit, takže se dokonce odstěhovali ze Slovenska. Maminka se dokonce snažila hrát těhotenství, aby okolí nebylo nic podezřelé. Oba se tehdy shodli, že nikdo již dnes neví, že jejich Jeník je adoptovaný. O adopci nevěděli ani rodiče obou manželů. Pár však nyní změnil názor, protože vyslechl přednášku o tom, že dítě má být o adopci informováno. Rodiče Janovi tajemství řekli v den jeho patnáctých narozenin. Jeho reakce bylo hledání biologických rodičů, které nenašel. Jan nakonec řekl, že kdyby mu rodiče neřekli, že nejsou „jeho“ rodiče, bylo by to pro něj jediné správné, protože teď neví, co vlastně chtějí, čím pro něj jsou.⁵² Upozorňuji však, že přestože se Rieger v článku odvolává na Matějčka, rodiče se dopustili několika chyb. Dle Matějčka má být dítě informováno co nejdřív a rozhodně ne v tak významné dny jako jsou narozeniny.⁵³

⁵¹ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 171.

⁵² RIEGER Z. *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?* Psychologie Dnes, 2009, str. 31.

⁵³ MATĚJČEK Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1994, str. 63 – 64.

5.6 Adolescence

Období adolescence je druhou fází dlouhého období dospívání. Jedná se o časový úsek přibližně mezi patnáctým a dvacátým rokem s určitou variabilitou, která se týká především oblasti psychické a sociální, vzácněji somatické. Přechodné období přípravy na dospělost vzniklo v rámci civilizačních změn. Role dospělého je nyní mnohem náročnější, než byla v historii. Navíc neposkytuje tak velkou prestiž a jasnou identitu. V primitivních společnostech je přechod k dospělosti zjednodušen, protože je ritualizován. Rituál má význam mezníku, který určuje počátek nové fáze. V takovém případě ztrácí osobní aktivita dospívajícího smysl. Ten svou budoucí identitu nemusí a ani nemůže nijak významněji ovlivnit. Rituálem se stává z nedospělého dospělým a identita dospělého je jasně daná. Dospělost je vázána především na pohlavní zralost a tělesný rozvoj. Doba rituálu přesně určí, odkdy je jedinec považován za dospělého a jakou bude mít nyní roli, stejně tak i její status. S vývojem společnosti došlo k odlišnému pojetí složek dospělosti, což je zároveň důvod k vzniku tohoto přechodného období, které dnes označujeme jako dospívání. V období pubescence a adolescence postupně jedinec dosahuje dospělosti, přičemž změny v různých oblastech nejsou stejně rychlé. Navíc jsou prožívány subjektivně a v každé společnosti mají jiný význam.⁵⁴

Adolescence je biologicky ohraničena pohlavním dozráváním, je však dobou komplexnější psychosociální proměny, mění se osobnost dospívajícího a také jeho sociální pozice. Mladý člověk získává nové role, které jsou spojené s vyšší sociální prestiží. Emancipace z vázanosti na rodinu je obvykle dokončena, vztahy s rodiči se stabilizují a zklidňují. Vrstevníci jsou ještě významnější než kdykoli dříve. Adolescenci lze v bodech definovat několika důležitými proměnami:

- první pohlavní styk – je většinou lokalizován do tohoto období
- ukončení povinné školní docházky a ukončení přípravy pro danou profesi

⁵⁴ VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 2000, str. 253.

- dosažení plnoletosti – nejen legislativní mezník, ale také sociální: člověk je již sám zodpovědný za své jednání

K období adolescence patří ještě určitá krize identity. Pro adoptované jedince je toto nejzávažnější problém v období adolescence. Pokud dospívající zná svou situaci a ví, že byl adoptován, pak toto období provází touha poznat své biologické, etnické a kulturní kořeny. Může se také jednat o touhu zcela opačnou: svým biologickým rodičům se navždy vyhnout. Rodiče by měli být v tomto období opět trpěliví a jejich touhu najít své kořeny nebrat osobně, protože se nejedná o výtku jejich rodičovské péči ani o známky nevděku. Je to přirozená touha adoptovaných dospívajících a rodiče by k ní měli zaujmout přijatelné stanovisko.⁵⁵

⁵⁵ COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 2007, str. 172.

6. SDĚLENÍ PRAVDY O ADOPCI

Svazek mezi adoptivními rodiči a dítětem je z hlediska právního, společenského i psychologického nejbližší vlastní rodině. Možná právě tento status je příčinou snahy zatajování adopce. Osvojitelé si často kladou otázku, jestli dítě má či nemá vědět, že je adoptované, jestli má znát pravdu o svém původu.⁵⁶ Ať už odborníci říkají cokoli, rozhodnutí je vždy na rodičích samotných. Doporučuje se však dítěti o osvojení říci. Rodiče o tom bývají poučeni už při adopci samotné. Ve spisu adoptovaných dětí bývá poznámka o tom, že rodiče byli poučeni říci osvojenému dítěti o adopci ve vhodnou dobu a vhodným způsobem. Doporučuje se pak věk do tří let, nejpozději před nástupem do školy.

Rodiče by měli vědět, že dítě přijímá jako matku tu osobu, která se k němu mateřsky chová, nikoli jen tu, která jej porodila.⁵⁷ Tento argument byl vysvětlen v kapitole o náhradním rodičovství. Rodičovství náhradní může být nazýváno rodičovstvím psychologickým, které není nijak méněhodnotné než rodičovství biologické. Z tohoto vyplývá, že rodiče náhradní nemusí mít strach, že by byli dítětem odmítnuti, protože jsou náhradní. Dítě považuje za rodiče ty, s kterými sdílí domov, a to ve všech aspektech. Domov má být místem, které poskytuje pocit bezpečí, uspokojuje nejen všechny biologické, ale také vyšší potřeby.⁵⁸

Jedním z argumentů, proč by dítě mělo vědět o adopci je princip pravdy v rodině. Děti jsou k pravdomluvnosti vedeny, proto je fér, aby k nim i rodiče byli upřímní. Navíc možnost prozrazení rodinného tajemství je víc než pravděpodobná. Vždy je pro dítě i pro rodiče lepší, když dítě ví, na čem je a ví, že bylo adoptováno svými rodiči. Mnohem složitější situace nastávají, pokud se o adopci dozví od kamarádů, spolužáků, sousedů či příbuzných. Často je to navíc dítěti prozrazeno v afektu a s tendencí dítěti ublížit. Takovou zkušenost uvádí adoptovaná dívka: „Jednou, to bylo v sedmé třídě, jsme se pohádaly se spolužačkou. Řekla jsem jí něco sprostého, protože si ode mě půjčila talisman pro štěstí a ztratila ho. Ona na to, ať ji nenadávám, když jsem sama panchart. Nevěděla jsem, co je to parchant, a tak jsem se jí

⁵⁶ MATĚJČEK Z. *Děti, rodina a stres*. 1994, str. 171.

⁵⁷ tamtéž

⁵⁸ MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče*. 1999, str. 61.

zeptala. Vysvětlila mi to. Věděla to od svých rodičů. Šla jsem ze školy domů a ani jsem tam nedošla, otočila jsem se a šla za tátou. Čekala jsem na něj chvíli a ani už jsem nebrečela, protože jsem si to nedovedla představit. Konečně vyšel, utíkala jsem za ním, objala ho a řekla, co se mi stalo. Rozčílil se a řekl, že je to blbost. Vzal mě za ruku a šli jsme k té spolužačce, nebo spíš k jejím rodičům, že si to s nimi vyřká. Zazvonili jsme, otevřel její otec. Začali na sebe s mým tátou křičet, pak se začali žduchat. Oba byli při těle, zčervenali. Skočila jsem mezi ně, aby si něco neudělali. Otec mé spolužačky křičel, že je to pravda a pro pravdu se lidi nejvíce zlobí. Tak jsme šli domů: až doma mi máma řekla: „Tak to tedy víš, Nejsme tví rodiče.“ Brečeli jsme všichni...“⁵⁹

„Dítě by mělo vyrůstat v pravdě, kterou přijme jako přirozenou součást svého života i v případě osvojení, jestliže mu ji budeme zpřístupňovat s tím, jak roste. Musíme se přitom orientovat i podle jeho zájmu otázek, před kterými bychom neměli utíkat. Neznám za čtyřicet čtyři let praxe jediný případ, kde by problémy osvojeného dítěte bylo možno příčinně spojit s tím, že toto dítě vyrůstalo od počátku nového svazku ve vědomí pravdy o svém původu a existence biologických rodičů.“⁶⁰

6.1 Vhodný způsob sdělení

Z mých zkušeností, které jsem získala při rozhovorech pro získání kazuistik vyplývá, že rodiče často nemají v úmyslu dítěti o adopci neříct, jen neví jak a kdy. Navíc se domnívají, že stačí využít jediného okamžiku a oznámit „Adoptovali jsme tě.“ Skutečnost by dítěti však neměla být jednorázově sdělena. Nejde o to, skutečnost sdělit, ale sdílet. Dítě by mělo s vědomím, že je adoptované, vyrůstat a utvářet si svou identitu. Nestačí prostě jednou oznámit, že je adoptované a domnívat se, že tím je celá věc uzavřena.⁶¹ Sdílet znamená prožívat s dítětem jeho situaci. Rodiče by měli být připraveni kdykoli pravdivě odpovědět na otázky, které jim dítě klade. V úvodu této práce jsem zmiňovala příběh holčičky, která se

⁵⁹ GABRIEL Z., NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 2008, str.134

⁶⁰ ŠTURMA J. *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?* Psychologie Dnes. 2009, str. 30.

⁶¹ MATĚJČEK Z. *Děti, rodina a stres*. 1994, str. 172.

o své adopci dozvěděla od kamarádky ve školce. Je to téma citlivé a nikdo z nás si asi neumí představit, jak by v podobné situaci reagoval. Čtyřletá Evička tehdy přestala zcela komunikovat s adoptivní matkou a přimkla se velmi silně k adoptivnímu otci. Nyní jsem se po dvou letech znovu obrátila na maminku Evičky, abych zjistila, jak situaci vyřešili a kam směřoval vývoj jejich vztahů. Evička už má jasno v tom, že se narodila jiné mamince. Dozvěděla se však pouze tuto větu, zcela jednorázově a adoptivní matka si dodnes nepřeje, aby se o adopci mluvilo. Přislíbila mi rozhovor pouze pod podmínkou, že se budu ptát tak, aby dnes pětiletá holčička netušila, že se bavíme o její adopci. Rozhovor nakonec proběhl jen telefonicky. Je tedy patrné, že matka zastává velmi obranný postoj ke svému okolí. Dozvěděla jsem se, že nechce, aby někdy Evička věděla kdo je její matkou a proč ji dala k adopci. Adoptivní rodiče se stihli rozvést a Evička zůstala v péči adoptivní matky. Jak jsem uvedla, nejen v době, kdy došlo k prozrazení faktu adopce, měla Evička mnohem vřelejší citový vztah k otci, proto mě udivilo, že je Evička nyní v péči matky. Otec se vždy podílel velkým dílem na její výchově, věnoval ji dostatek času a zapojoval se i do dětských her, které jsou tak důležité pro rozvoj dětské osobnosti. Rozhodnutí matky a potažmo soudu neshledávám šťastným. Stejně jako rozhodnutí o adopci více nemluvit. Nicméně to, jestli rodiče dítěti o adopci dítěti řeknou, je pouze na nich. Zatím žádný zákon a vlastně ani všeobecně respektovaný postoj jim nijak nenařizuje dítě o adopci informovat.

6.2 Vhodný čas ke sdělení pravdy

Se sdělením faktu adopce by se nemělo čekat, až se dítě začne samo ptát.⁶² Rodiče by měli využít okamžiku, který toto téma navozuje a sami začít o adopci hovořit. Dítě by mělo znát svou situaci nejpozději před nástupem do školy, doporučuje se však již doba kolem tří let. Před nástupem do školy by měli mít jasno rodiče, dítě, ale i jeho sociální okolí – známí,

⁶² MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1982, str. 6.

kamarádi, učitelé.⁶³ Ač se může zdát, že učitelům do toho nic není, není tak docela pravda. Hodiny prvouky, výtvarné výchovy a jiné vyučovací předměty často pracují s tématem rodiny. Děti pak vypracovávají svůj rodokmen, kreslí svou rodinu nebo třeba píší slohovou práci. Je dobré, aby učitel bral zřetel na to, že dítě je osvojené. Je možné, že to pro žáka z adoptivní rodiny bude citlivé téma.

Čím je dítě starší, tím je sdělení obtížnější. Vždy má totiž ráz prozrazení. Dítě je pak navíc dezorientováno ve své identitě, kterou si po celý život utvářelo. Při informaci o adopci dítě musí zcela změnit nazírání na svůj původ, vlastní rodiče, ale i dětství. Reakce dětí bývá křečovitá. Prožívají šok, jehož zpracování je dosti problematické. Vzniká vnitřní napětí, které se často mění v útok na „viníky“, což jsou v tomto případě rodiče.⁶⁴ Vyrovnávání se s realitou je pak mnohem složitější a často je nutná návštěva pedagogicko-psychologické poradny či jiné instituce, která pomůže dítěti zorientovat se sám v sobě a nasměrovat jej správným směrem.

6.3 Den adopce jako důvod k oslavě

Děti rády slaví. Uvítají, když rodiče mezi rodinné oslavy zařadí také den jejich příchodu do rodiny.⁶⁵ Tento den také můžeme nazývat nejšťastnějším dnem života. Rodiče tím nejsou daleko od pravdy a tato představa je dětem dobře pochopitelná. Ví, co je to radost a co značí šťastný den. Logicky pak vyplývá, že se tento den připomíná a nezatajuje. Rodiče tímto ukazují radost z toho, že dítě mají. V některých rodinách jsou tyto oslavy dne příchodu dítěte do rodiny spojeny také s návštěvou města, kde se nachází kojenecký ústav či dětský domov, z něž si dítě tehdy převzali. Návštěva tohoto města může být spojena se setkáním s ředitelem ústavu či domova případně se sociální pracovnící.⁶⁶ Tento způsob se mi zdá poněkud umělý. Nicméně mi nepřipadá nevhodné, pokud rodina udržuje styk třeba právě se

⁶³ MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1982, str. 6.

⁶⁴ tamtéž, str. 7

⁶⁵ NOVÁK T. *Kdy a jak říct pravdu o adopci?* Psychologie Dnes. 2010, str. 50.

⁶⁶ MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1982, str. 8.

sociálními pracovníky. Obě oddělení sociálně právní ochrany dětí, které mám ve svém okolí pořádají minimálně jednou ročně akce pro děti z rodin, s nimiž pracují. Myslím si, že zapojit adoptované děti do těchto programů není nijak pohoršující. Navíc by takto zůstala kontinuita s jejich prvními kapitoly života. Opět bych to ponechala na postoji rodičů k adopci. Je pochopitelné, že po absolvování všech náležitostí, které vedou k adopci by se s touto institucí asi rádi setkávali co nejméně, nejlépe vůbec.

6.4 Biologičtí rodiče

Praxe oddělení sociálně právní ochrany dětí je taková, že se děti vhodné k adopci umisťují do rodin, které žijí v úplně jiném městě, často i kraji než rodiče biologičtí. Zamezuje se tak náhodnému styku biologického rodiče s dítětem. Je tedy dost nepravděpodobné, že se dítě setká s rodiči, kterým se narodilo.

Dítě se o biologické rodině dozví jen z úst svých rodičů. Rodiče by měli mít na paměti, že se o těch biologických neříká nic špatného. Neměli by se bát o nich mluvit. O biologické rodině by měli mluvit klidně a věcně. Skutečnost, že rodiče dítě opustili by měli převést na důvod nemoci, do nějž se dá schovat cokoli.⁶⁷ Podle mého názoru by se o nemoci jako zastřešovacím pojmu pro všechny možné důvody proč si dítě biologičtí rodiče nemohli nechat mělo hovořit pouze s malými dětmi. U dospívajících či dokonce dospělých jedinců bych se nebála konkrétnějších důvodů, pokud to děti samotné bude zajímat. Je možné, že se dítě natolik sžije s rodinou náhradní, že ani nechce znát důvody, proč jej nemohli vychovávat rodiče vlastní. Považují to zcela za bezpředmětné. Takovým případem je pan Josef, který je dnes již dědečkem a kontinuita rodiny je zachovávána tak, jak si ji on od malička pamatuje. Prarodiči jeho dětí jsou jeho adoptivní rodiče. Za předky rodiny jsou obecně považováni předci adoptivních rodičů. Pan Josef byl adoptován jako několikaměsíční dítě a od té doby vyrůstal v rodině náhradních rodičů jako jejich vlastní potomek. Fakt osvojení mu byl zatajen.

⁶⁷ MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1982, str. 7 – 8.

O adopci se dozvěděl vyzrazením, od svých spolužáků v prvním ročníku střední školy. Vyzrazení bylo téměř jisté, protože vyrůstal v prostředí malého města, kde se lidé dobře znají a téměř všichni věděli, že jeho rodiče jsou rodiči náhradními. Zcela přirozeně se snažil po biologických rodičích pátrat. Znal sice jméno ženy, která jej porodila, ale ani tak se mu ji už nepodařilo najít. Postupem času se s adopcí srovnal a za rodiče přirozeně považoval ty, kteří ho vychovali.

7. DOPROVODNÉ TECHNIKY KE KOMUNIKACI O ADOPCI

Cílem této kapitoly není podat vyčerpávající výklad o terapeutických technikách. Je pouze nástinem některých z nich, především arteterapie a biblioterapie. Konkrétně těmto technikám se ve své práci věnuji především proto, že mne zaujaly a domnívám se, že se jimi rodiče mohou inspirovat k práci s dětmi, která je pro obě strany zábavná i poučná. O některých konkrétních technikách jsem se již zmínila. Mou představou je, aby se práce inspirovaná těmito obory stala přirozenou součástí a zábavou při práci s dětmi nikoli programově řízenou terapií. Kapitola je takto pojatá už jen proto, že v naší společnosti není příliš obvyklé vyhledávat odborníky z řad psychologů či terapeutů. Mezi lidmi panuje stále představa jisté abnormality, pokud by pomoc vyhledali. Nicméně chci podotknout, že odbornou terapii může vykonávat jen odborník, který prošel příslušným kurzem a má k tomu kompetence. Prvky těchto terapií lze využívat i jinde, v tomto případě pro usnadnění sdělení pravdy adoptovaným dětem.

7.1 Biblioterapie

„Biblioterapie je forma terapie, která využívá četby vhodné literatury - románů, povídek, básní, životopisů. Jejím cílem je usnadnit klientům pochopení situací, jež jsou pro ně náročné, a usnadnit vyjadřování pocitů, jež se k těmto situacím vážou.“⁶⁸ V oblasti náhradní rodinné péče se jedná především o pochopení sebe sama a své identity, potažmo role. Dítě si na základě příběhu uvědomí, že například není tak odlišné, jak se domnívalo. Může být inspirováno hlavním hrdinou, jeho příběhem.

Důležité je dobře zvolit knihu vzhledem k věku dítěte. Mnoho titulů nejen k tématu náhradní rodinné péče mohou rodiče najít na internetu. Z webových stránek mohu doporučit www.bibliohelp.cz, kde je několik titulů zaměřených nejen na problematiku náhradní rodinné

⁶⁸ MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*. 2003, str. 36.

péče. Toto téma lze na stránkách najít pod heslem pohádkoterapie v sekci Náhradní rodinná péče. Krátké anotace obsahují také orientační věk čtenáře. Vzhledem k tomu, že je sekce směřovaná přímo dětem, doporučený věk se pohybuje od šesti do patnácti let. Namátkou vybírám nabízený titul s názvem *Dítě je dítě* od Brigitte Weninger.⁶⁹ Po krátkém obsahu následuje taky srozumitelný návod pro rodiče, jak se dá s příběhem pracovat kromě toho, že si jej s dítětem přečtou nebo jej nechají, aby si samo přečetlo. Nabádají rodiče, aby se spolu s dětmi zamyslely nad otázkami jako z čeho měli obavy ostatní zvířátka, která sledovala osud osiřelých žabek; jaká byla jejich nová maminka a co potřebují všechny děti na světě. Se staršími dětmi pak mohou probírat, jestli se podobné věci dějí také u dětí a vztáhnout to tak třeba na jejich životní příběh. Dítě si také může nakreslit obrázek, o kterém se dá dál hovořit. Záleží na fantazii rodičů a dětí. Rodiče si však musí uvědomit, že musí příběh, který dítě čte dobře znát, aby s ním mohlo vést účinný rozhovor na téma příběhu, je dobré aby si jej sami v klidu přečetli předem.⁷⁰

Odborníci také doporučují sáhnout po příběhu v knize k prvnímu rozhovoru o adopci. Novák doporučuje například pohádku *O pejskovi a kočičce* od Josefa Čapka, konkrétně vyprávění *O panence*, která tence plakala, kde lze ocenit také decentní vyrovnání se s holčičkou, která panenku zahodila.⁷¹ Doplnující otázky k příběhu jsou zaměřené především na vztahy mezi lidmi tedy konkrétně mezi rodiči samými a mezi rodiči a dětmi. Dítě má například popsat vlastnosti pejska a kočičky. Má vyprávět, jak se k sobě pejsek a kočička chovali a co spolu podnikali.⁷²

Tyto pohádky a příběhy mohou být inspirací pro vyprávění rodičů dětem o okolnostech adopce a jeho původu. K podpůrným metodám využívající příběhy nepatří jen čtení pohádek či později románů s tematikou náhradní rodinné péče, ale také vyprávění životního příběhu dítěte samotného. Rodiče mohou vyprávět příběh dítěte tak, že z jeho

⁶⁹ Příběh dvou malých žabek, které přišly o rodiče. Ujala se jich myška a ostatní zvířátka ji pomáhala. Nezáleží na tom, že jsou jiná – „dítě je dítě“ – a všechny potřebují střechu nad hlavou, místo na hraní, dobré jídlo a někoho, kdo je má rád.

⁷⁰ *Bibliohelp*. [online]. Citováno 16. 6. 2010. Dostupné z: <http://www.bibliohelp.cz/knihy/pohadkoterapie/rodina-nevlastni-rodina>.

⁷¹ NOVÁK T. *Kdy a jak říct pravdu o adopci?* Psychologie Dnes. 2010, str. 50.

⁷² *Bibliohelp*. [online]. Citováno 16. 6. 2010. Dostupné z: <http://www.bibliohelp.cz/knihy/povidani-o-pejskovi-kocicce>.

příběhu udělají něco jako výhodu. Jiní rodiče si nemohou vybrat své děti, oni si však vybrali právě toho modrookého kluka, co se na ně tak hezky smál v kojeneckém ústavu.⁷³ Toto vyprávění by mělo být takové, aby jej rodiče nemuseli měnit. Mohou přidávat podrobnosti, mohou jej také rozvíjet, přizpůsobovat současnému naladění dítěte, ale neměli by dítě nechávat ve zmatku a nejistotě. Vyprávění by mělo mít vždy citové zabarvení.⁷⁴ Jediným problémem vyprávění příběhu „Jak jsme se našli“ může být to, že jej děti chtějí opakovat znovu a znovu, třeba jako pohádku na dobrou noc.⁷⁵ Nemyslím si, že by to bylo nějak na škodu, záleží pouze na trpělivosti rodičů a jejich chuti tento příběh opakovat. Mohou však každý den vyprávět příběh, který shrnuje celodenní činnost a epizodu o adopci do něj vhodným způsobem začlenit, může být například úvodem k tomuto vyprávění nebo naopak závěrem. Příběh může každý den začínat tím, jak si tu šikovnou holčičku vyhlédli v dětském domově a měli ji nejdříve jen na půjčení, ale pak se rozhodli, že si ji nechají napořád a tak se ocitla u nich doma a pak měla první narozeniny a pak byla s nimi na výletě... Příběh tak může pokračovat až do dne, kdy „pohádku o malé holčičce“ vypráví.

7.2 Arteterapie

Arteterapie je obor, který se zabývá výtvarnou tvorbou a výtvarným projevem, vývojovými stadii výtvarného projevu, vztahy díla s osobností jeho tvůrce a využitím výtvarného procesu a tvorby v procesu terapeutickém. Je to mezioborová disciplína na pomezí psychologie, terapie a umění. V náhradní rodinné péči je cílem arteterapie lepší porozumění dětem v rodině, pochopení dynamiky celé rodiny a prevence krizových situací.⁷⁶ Toto se týká především víkendových seminářů, které lze s dětmi navštěvovat. Jedna z mnoha organizací, které takové semináře nabízejí je občanské sdružení Rozum a cit. Jsem si však vědoma, že to není to pravé pro všechny rodiny s osvojenými dětmi, právě z výše uvedených

⁷³ NOVÁK T. *Kdy a jak říct pravdu o adopci?* Psychologie Dnes, 2010. str. 50.

⁷⁴ MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti.* 1982, str. 8.

⁷⁵ NOVÁK T. *Kdy a jak říct pravdu o adopci?* Psychologie Dnes, 2010. str. 50.

⁷⁶ KOPTA P: *Využití arteterapie v náhradní rodině* [online]. Vydáno 2008. Citováno 29. 5. 2010. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/prirucky/arteterapie.pdf>.

důvodů, totiž že už jen slovo terapie evokuje něco ne zcela běžného, normálního a vyznívá poněkud pejorativně.

Výtvarná činnost je naprosto přirozená všem dětem od velmi raného věku. Dítě je tvorem zvědavým a tvůrčím. Zanechat po sobě výtvarnou stopu na papíře, zdi či skříňce je pro něj vždy zážitek. Výtvarná tvorba v rodinném prostředí má mnoho funkcí. Při kreslení malým dětem zprostředkovávají rodiče (ale také babičky, paní učitelky ve školce) popis okolního světa, čímž rozvíjí jeho poznávací funkce. Dítě většinou pracuje na čtvrtce papíru, což jej nenásilně vede k vymezení a respektování hranic. Další funkcí výtvarného projevu je to, že dítě často svým obrázkem něco nevědomě sděluje. Nedisponuje ještě slovními vyjadřovacími schopnostmi dospělých. Obrázek může sloužit jako komunikační prostředek.⁷⁷

Arteterapie v náhradní rodinné péči má svá specifika, a to především proto, že děti v náhradních rodinách často prošly nějakým traumatickým zážitkem, mohly být fyzicky i psychicky deprivovány, mohou mít vývojové či intelektuální vady, ale také mohou být jejich potíže způsobeny xenofobním chováním okolí. V těchto případech jsou výtvarné postupy jako je arteterapie velmi vhodné, protože jsou založeny na znalosti propojení vývoje osobnosti s vývojem výtvarného projevu dítěte a na společném malování, při kterém se necítí ohroženy.

Domnívám se, že jednou ze základních technik, která souvisí s arteterapií je již zmiňovaná tvorba deníku dítěte. Týká se sice především rodičů, ale časem do ní mohou zapojit také své děti. Dobře posloužit mohou deníčky, které jsou k dostání v knihkupectvích. Doporučovala bych však jeho výrobu zcela z domácích zdrojů. Předtištěné knihy totiž mívají prostor pro informace, které třeba noví rodiče nemusí znát. Ať už se jedná o čas narození, míry, první fotografii apod. Jako ideální pro Knihu života se mi jeví fotoalbum s lepící fólií, pod níž můžeme efektně skládat nejen fotografie, ale i kartičky s nápisy, obrázky dítěte a jiný materiál. Knihu může vyrábět také šikovná maminka z jednotlivých listů tvrdého papíru či kartonu, na něž bude libovolně přilepovat potřebný materiál, který časem dítěti přiblíží jeho původ, cestu do nové rodiny a první dny, měsíce a roky života. Rozhodně není na škodu dítě

⁷⁷ KOPTA P: *Využití arteterapie v náhradní rodině* [online]. Vydáno 2008. Citováno 29. 5. 2010. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/prirucky/arteterapie.pdf>.

časem zapojit a zakládat jeho obrázky do této knihy. Taková osobní kniha dítěte může sloužit především jako komunikační prostředek. Dítě ji sundá z police a rodiče ví, že si chce o problematice jeho příchodu do rodiny promluvit. Rodiče pak mohou s dítětem listovat v deníku a probírat všechny detaily, které budou dítě zajímat. Je to příjemná a nenásilná forma pro obě strany. Dítě se nemusí ostýchat toto citlivé téma otevřít a rodič nemusí hledat správnou chvíli, jak si s dítětem promluvit a nemusí se zabývat obavami, jestli o adopci nemluví příliš často nebo naopak příliš málo.

Oblíbenou technikou hojně užívanou například v rodinných poradnách je „začarovaná rodina“. Samozřejmě obrázek řekne školenému odborníkovi mnohem víc než rodičům-laikům, ale i tak budou možná překvapeni výsledkem. Stačí když budou vnímat obrázek komplexně a zaměří se na to, jak je kdo velký, kdo stojí vedle koho, což ukazuje na vztahy mezi lidmi tak jak je vidí dítě. Zadání je jednoduché: každý z členů rodiny má svou čtvrtku papíru a pastelky. Úkolem je namalovat začarovanou rodinu tak, že každý z členů bude namalován jako nějaké zvířátko. Zvířátka by ale měla mít nějaké vlastnosti společné se skutečným členem rodiny. Důležité je, aby měl každý svůj pracovní prostor a členové rodiny se navzájem neovlivňovali – „neopisovali“. Pokud některá vyobrazení nejsou jasná, můžeme se dítěte doptat.⁷⁸

Velmi zajímavý podtext má technika s názvem „proměna“. K výrobě potřebujeme kreslicí papír, čtvrtku tvrdého papíru, lepidlo, pastelky, vodové nebo temperové barvy. Tato technika je založena na abreakci a změně emočního náboje. V první fázi důkladně nakreslíme něco, co nemáme rádi nebo co dokonce nenávidíme. Potom, když je obrázek hotov, se soustředíme na nenávist k danému tématu a se vším vztekem výtvar roztrháme, zadupáme a vše můžeme doprovázet křikem. Po této abreakční části si vezmeme roztrhané kousky původního obrázku a vytvoříme z něj obrázek nový, který znázorňuje naopak něco, co máme rádi. Do nově vzniklého výtvaru musíme začlenit všechny kousky původního obrázku. Pro dotvoření použijeme vodové nebo temperové barvy. Když je nový obrázek hotov, povídáme si s dětmi o tom, jak se cítily a která část je oslovila více, co mají a nemají rády

⁷⁸ KOPTA P: *Využití arteterapie v náhradní rodině* [online]. Vydáno 2008. Citováno 29. 5. 2010. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/prirucky/arteterapie.pdf>.

atd.⁷⁹ Osobně mi tato proměna špatného v dobré připomíná například také prožité trauma. Dítě si sice prožilo něco špatného, ale teď už s rodiči skládá nový obrázek, který je mnohem lepší. Možná rodiče mohou také navázat se starším dítětem rozhovor o tom, že život je plný nepříjemných věcí a překážek, ale vždy se střídají s věcmi dobrými. Každá krize přináší určitou obměnu a může člověka posíleného o životní zkušenosti posunout dál.

Výtvarná činnost umožňuje vyjádřit emoce, myšlenky, pocity, vjemy (sebevyjádření), posiluje kreativitu a sebedůvěru, učí hledat v symbolickém ztvárnění cestu ke změně a vede ke změnám přístupů při řešení zátěžových situací. V neposlední řadě společná výtvarná tvorba v rodinném kruhu umožňuje otevřít se a sdílet své potřeby a pocity s druhými a rozvíjí vzájemnou komunikaci. Společná tvorba je něčím nenahraditelným, je časem, kdy se rodiče přiblíží svým dětem, stávají se jejich rovnocennými partnery, a to jim umožňuje nenásilně vstoupit do jejich světa a snad ho také částečně pochopit. Je potřeba se během výtvarné tvorby naučit pozorovat a aktivně naslouchat, jen tak si všimneme toho, co nám bylo dříve skryté. Postupně rodiče získávají cit pro potřeby svých dětí a začínají více vnímat jejich individuální zvláštnosti. Vše, co se o dětech při společné nebo individuální práci dozví, mohou využít pro jejich další rozvoj a pro vytvoření bezpečného zázemí, které je tolik potřebné nejen pro děti vlastní, ale především pro děti v náhradní rodinné péči.

⁷⁹ KOPTA P: *Využití arteterapie v náhradní rodině* [online]. Vydáno 2008. Citováno 29. 5. 2010. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/prirucky/arteterapie.pdf>.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo popsat stanovisko odborníků ke komunikaci s osvojeným dítětem, zejména o samotném faktu adopce. Zaměřila jsem se na doporučení dětských psychologů, především způsobu a vhodného načasování sdělení skutečnosti, že je dítě adoptované. V práci jsem nastínila konkrétní způsoby a podoby komunikace s tímto dítětem. Cílem bylo také komparovat teoretické poznatky se zkušenostmi rodičů, kteří dítě adoptovali, a zkušenostmi sociálních pracovníků z oblasti náhradní rodinné péče.

Odborníci převážně doporučují sdělení pravdy o faktu adopce, a to nejen jednorázově, ale tak, aby dítě s tímto vyrůstalo a adopce se pro něj stala přirozenou, součástí jeho osobnosti respektive jeho vlastní identity. Nejvhodnější dobou ke sdělení je velmi raný věk, doporučuje se již do tří let, tedy ještě před nástupem do mateřské školy. Dítě i jeho sociální okolí by mělo znát svou situaci nejpozději před nástupem do školy. V období školního věku totiž hrozí největší riziko vyrazení cizí osobou, což je pro dítě zraňující. S traumatem se může vyrovnávat nejrůznějšími způsoby.

V práci jsem uplatnila poznatky vývojové psychologie a k nim přiřadila jednotlivé metody a techniky komunikace s osvojeným dítětem. Popsala jsem také metody a techniky opírající se o důležité terapeutické obory – arteterapii a biblioterapii, kde jsem uvedla i praktické návody pro konkrétní práci rodičů s dítětem. Kladla jsem důraz především na možnost provádět tyto metody a techniky v domácím prostředí z laického pohledu rodičů, ale s odkazem na instituce, které se tímto zabývají profesionálně a rodiče by se tak pod záštitou těchto organizací mohli zúčastnit některého skupinového kurzu.

Celá práce je provázána několika kazuistikami, které jsem získávala na základě rozhovoru s rodiči s adoptovaným dítětem, či dlouhodobějšího pozorování rodiny v okolí nebo z knih, kde tato kazuistika dokresluje některé důležité téma zmiňované v této práci. Některé kazuistiky pocházejí také ze spisů oddělení sociálně právní ochrany, kde jsem působila v rámci odborné praxe. Všechny kazuistiky mají z důvodu mlčenlivosti změněná jména a jiné identifikační údaje.

Bohužel se mi nepodařilo najít rodinu, která by opravdu s dítětem o adopci komunikovala takovým způsobem, jak to teoreticky doporučují odborníci. Obecně mohu říci, že rodiče mají tendence se o adopci nebavit vůbec a nebo ji zcela před dítětem i okolím zatajit.

V budoucnu bych ráda provedla komplexnější výzkum v této oblasti, a to pod záštitou některé z organizací, která podporuje náhradní rodinnou péči, např. Fond ohrožených dětí, organizace Rozum a cit či Středisko náhradní rodinné péče. Dále se hodlám podílet na akcích organizovaných oddělením sociálně právní ochrany, které pořádají nejrůznější aktivity pro děti z náhradních rodin. Věřím, že mi tyto akce budou cennou inspirací k další práci s náhradní rodinou a také dobrým zdrojem k pozorování a získávání informací.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura

COLOROSOVÁ B. *Krizové situace v rodině*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2007.

ISBN 978-80-249-1027-7.

GABRIEL Z., NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

HELUS Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0.

MATĚJČEK Z. *Co řekneme osvojenému dítěti*. Praha: MPSV ČSR, ROH – Práce, 1982.

MATĚJČEK Z., DYTRYCH Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha: Galén, 1994.

ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha SPN, 1992.

ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK Z. *Náhradní rodinná péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994.

ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK Z. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 8-7178-637-3.

MOŽNÝ I. *Moderní rodina – mýty a skutečnost*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990.

ISBN 80-7029-018-8.

RHEINWALDOVÁ E. *Jak vychovat šťastné dítě*. 2. vyd. Praha: Motto 1997.

ISBN 80-85872-61-7.

ŘÍČAN P. *Psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál 2005. ISBN 80-7178-923-2.

SCHOOLEROVÁ J. E. *Adopce vztah založený na slibu*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2002.

ISBN 80-7255-066-7.

ŠPAŇHELOVÁ I. *Slovník dětského světa aneb Rozumíme si?* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1513-0.

VÁGNEROVÁ M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

Užité encyklopedie a slovníky

MATOUŠEK O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

Prameny

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Smékalová P. *Jak probíhá zprostředkování náhradní rodinné péče?*. informační materiál pro účely sociálních pracovníků MÚ Lipník nad Bečvou, 2007

Elektronické dokumenty

Bibliothelp [online]. ©2010, pos. aktualizace 10. 6. 2010. [cit. 16. 6. 2010]. Dostupné z: <http://www.bibliothelp.cz/knihy/pohadkoterapie/rodina-nevlastni-rodina>.

KOPTA P.: *Využití arteterapie v náhradní rodině* [online]. ©2005 -2006. Vydáno: 2008. [cit. 16. 6. 2010]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz/prirucky/arteterapie.pdf>

Časopisy

NOVÁK T. *Kdy a jak říct pravdu o adopci?* Psychologie Dnes, 2010, roč. 16, č. 5, str. 50

RIEGER Z.: *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?*, Psychologie Dnes, 2009, roč. 15, č. 12, str. 31

ŠTURMA J.: *Říci osvojeným dětem pravdu o adopci?*, Psychologie Dnes, 2009, roč. 15, č. 12, prosinec 2009

RESUMÉ

Psychosociální kontext komunikace s adoptovaným dítětem

Radka Pospíšilová

Práce, jak název napovídá, pojednává o komunikaci s adoptovaným dítětem. Popisuje stanoviska odborníků - dětských psychologů a sociálních pracovníků. V práci jsem se zaměřila především na doporučení o vhodném způsobu a načasování sdělení pravdy o adopci. Tyto poznatky jsem komparovala se zkušenostmi rodičů vychovávajících adoptované dítě. Jejich zkušenosti jsem reflektovala především prostřednictvím kazuistik s vlastním komentářem. Stěžejním tématem je také identita náhradního rodiče a identita adoptovaného dítěte.

V práci jsem nastínila také konkrétní metody a techniky komunikace s dítětem. Metody a techniky jsem reflektovala s vývojovou psychologií a dále popisuji některé konkrétní metody a techniky, např. biblioterapii a arteterapii.

SUMMARY

Psychosocial Context of Communication with Adopted Child

Radka Pospíšilová

The thesis, as its title suggest, deals with communication with an adoptive child. It describes the attitudes of professionals - children psychologists and social workers. The thesis was mainly focused on recommendations of the appropriate form and timing of an announcement about adoption. I compared the acquired information with experiences

of parents who bring up the adoptive child. I reflected their experience especially by the casuistry with proper commentary. The fundamental point of the thesis is the identity of both the surrogate parent and the adoptive child.

I specified the specific methods and techniques of communication with an adoptive child in the thesis too. I reflected the methods and techniques with developmental psychology and further I described some of the specific methods and techniques, e.g. bibliotherapy and art psychotherapy.

